

I. RÁKÓCZY GYÖRGY 1645. ÉVI HADJÁRATA

Cseh-Szombathy László

I. Rákóczy György 1644-ben hadat indított a Habsburgok és magyarországi híveik ellen a magyar függetlenségért, önállóságért.¹ 1644-ben Rákóczy komoly sikereket ért el, de ezek nem voltak elégségesek ahhoz, hogy előnyös békét kössön. A megkezdett harcot folytatni kellett és így, 1645-ben újból megindultak a fejedelmi hadak.

1645-ben már 27 éve folyt a 30 éves háború, 15 éve megszakítás nélkül. Az eredeti háborús célok már feledésbe mentek, kezdetben meglevő szövetségek felbomlottak, átalakultak, az egész háború a kortársak szemében egyre értelmetlenebb, öncélú szörnyűséggé vált. Bár évenként előfordult egy-két kemény, véres ütközet, a háborút ezek nem döntötték el, a küzdelem nem maradt abba és a hadseregek továbbra is ott éltek és pusztítottak a Németbirodalom területén. A háború borzalmai általános békevágyat eredményeztek, melynek következtében 1641-ben megkezdődtek Westfaliában a béketárgyalások, de ezek sem vezettek eredményre. A háború folyt tovább, a már megszokottá vált rémségeivel és csak az a reményt maradt, hogy talán végül mégis sikerül valamelyik harcoló félnek olyan katonai sikert elérni, mely a másik oldalt térdre kényszerítené és így végre helyreállna a béke.

1645-ben megnőtték a remények, hogy a háborúnak talán mégis vége lesz. Ez évet a svédek hatalmas sikerekkel kezdték, Bécsset fenyegették már, a Habsburg hatalom központját. A Habsburg-katolikus koalíció összeomlását lehetett várni, ami azonban végül mégis elmaradt. Fnnnek ellenére a svédek hadműveletai lettek az egész év kiemelkedő hadi eseményei, a többi középeurópai események mind ezeknek függvényeivé váltak. A svéd hadműveletek ismerete nélkül nem érthetők a franciák 1645. évi hadjáratai, de I. Rákóczy György hadjárata sem, mert az ő lehetőségeit is a svéd sikerek szabták meg. Ezért kell előjáróban nekünk is Torstenson 1645. évi hadjáratával foglalkoznunk.²

¹ E tanulmány folytatása az „I. Rákóczi György 1644-es hadjárata” című tanulmányoknak. (Hadtörténelmi Közlemények 1956 és 1957.)

² Torstenson 1645. évi cseh-, morvaországi és ausztriai hadjáratának ismertetéséhez a következő művek szolgáltak alapul: *Dudik*: Schweden in Böhmen und Mähren 1874. — *Koller*: Die Belagerung von Brünn durch die Schweden 1845. — *Charvériat*: Historie de la guerre de Trente Ans II. 1878. — *Gindely*: Geschichte des dreissigjährigen Krieges III. 1882.

Torstenson 1645. évi hadjárata április közepéig

Dániai és szászországi győzelmei után Torstenson 1644 decemberében Szászországban helyezte el téli pihenőre csapatait. Főhadiszállása Zeitznél volt, Csehország határán. Itt készült fel arra, hogy betörjön az örökös tartományok területére, segínyt vigyen a még mindig svéd kézen levő Olmütz városának és egyesüljön erdélyi szövetségésének, I. Rákóczy Györgynek hadaival. A pihenés, készülődés nem tartott sokáig. Már 1645. január 19-én megindult a svéd had Csehország felé, a Cseh-Érchegeységen keresztül és február elején Torstenson már cseh földön volt. Február 10. körül az Eger menti Kaadennál adott csapatainak kis pihenőt.

Az akkori hadviselési szokásokhoz képest a támadás időpontja rendkívül korai volt. A császáriak számára azonban mégsem jelentett meglepetést. Az előző évi szászországi harcok, a magdeburgi vereség után III. Ferdinánd számított a svédek támadására Csehország ellen és éppen ezért már az 1645. év elején, Prága térségében egy hadsereg felállítását kezdte meg. Gyorsan komoly erőket irányítottak ide. Prágához vonult vissza Szászországból Hatzfeld hadteste, mely a megelőző évben nem sok veszteséget szenvedett. Ehhez csatlakozott Götz 11 ezredével, melyek 1644-ben Magyarországon Rákóczy ellen hadakoztak. Január folyamán ide érkezett még Gallas is, Magdeburgnál megvert armádjának törmelékével. Segítség érkezett még a bajor hercegtől is: Miksa herceg híres lovas vezérért, Johann von Werthet küldte Prágához 5000 bajorral. Összesen 16—18 000 főnyi lehetett a császári-bajor hadsereg, komoly erő. Ennyivel Torstenson sem rendelkezett; az ő hada kb. 15 000 főnyi lehetett.

Kaadennél Torstenson február 17-én indult tovább, délkeleti irányba, Ausztria felé. Erre megindultak Prágából a császári és bajor hadak is. Céljuk az volt, hogy a svédek útjába álljanak. A svédek útja Pilsentől nyugatra vezetett, Touškovon keresztül Klatovyhoz (Klattau), ahol már egész közel jutottak a bajor határhoz. Ettől valamivel keletebbre, az Otova folyónál sikerült a császáriaknak a svédek útját elállani. Torstenson, annak ellenére, hogy ellenfelei több katonával rendelkeztek, mindjárt nyílt csatát szeretett volna, a császári fővezér, Hatzfeld azonban nem volt hajlandó elsáncolt állásából csapatait kivezetni. Erre megkezdődött a manőverezés. Először egyenesen kelet felé mozogtak a hadak egymással párhuzamosan, majd a Vltava mentén északi irányban. Amikor a svédek északnak fordultak, a császáriak már abban bíztak, hogy Torstenson általános visszafordulásba kezdett, azonban Prágához közeledve, a svédek ismét keletnek fordultak. Hatzfeld sietett ismét útjukat állni és ez Jankaunál sikerült is. Torstenson újból ütközetet kívánt és most ez elől nem tértek ki a császáriak sem.

1645. március 6-án zajlott le a Jankai csata. Torstenson élete legnagyobb győzelmét aratta ez alkalommal. Annak ellenére, hogy az ellen-

fél volt túlerőben — a császári-bajor had kb. 3000 lovassal volt számosabb, mint a svéd sereg —, Torstenson győzelme teljes és megsemmisítő volt. Elsősorban a tüzérség kiváló alkalmazása döntötte el a svédek javára az ütközetet. Kb. 6000 császári és bajor katona esett el, közöttük Götz generális, 3000-et pedig foglyul ejtettek a svédek, magát a fővezért, Hatzfeldet is.

A jankauai csata megsemmisítette III. Ferdinánd nagy gonddal összehozott hadseregét és hirtelenjében nem volt helyette másik, mely a svédek elé állhatott volna. Torstenson ellenállás nélkül nyomulhatott most előre, először kelet felé, majd délnek. Március 13-án elfoglalta Jihlavát (Iglau), mely már Morvaország területén van, és innen csapatokat küldött Olmützhó a helyőrség megerősítésére. Maga, a fősereggel délnek fordult és március 24-én Krems mellett, Béctől 60 km-re elérte a Dunát. Először Steint vette be, majd Kremset, de lovassága már ezalatt egészen a bécsi sáncokig járt portyázni. A két város elfoglalása után Torstenson is Bécsnek indult a Duna balpartján és április 6-án megérkezett Béccsel szembe, a bécsi hídfőket védő sáncokhoz. 26 év után Bécsset ismét ellenség fenyegette.

A császáriak kétségbeesett erőfeszítéseket tettek a helyzet megmentésére. A Jankauánál szétugrasztott ezredek Prágánál gyülekeztek, Torstenson háta mögött. Ezek azonban már nem jelentettek komoly erőt. Két hónap elteltével egy-egy ezred létszáma még mindig csak 20—60 fő volt. A császár, aki ekkor maga is Prágában tartózkodott, kihirdette az általános felkelést az örökös tartományok területén. Tíz emberenként egy gyalogost, húsz emberenként egy lovast követelt. A császár ettől az intézkedéstől 20 000 gyalogost és 10 000 lovast várt, azonban ezek összehozásához idő kellett, és a felkelőknek azután sem sok esélyük lehetett a sok harci gyakorlattal rendelkező svéd ezredekkel szemben. Bécs polgársága is fegyverkezett és zsoldosokat fogadott, azonban április elején ezek sem voltak még készen. Mindössze Fermont és Gonzaga ezredek csapatai jelentettek komoly erőt Torstensonnal szemben; ezek a Duna déli oldalán igyekeztek egy esetleges svéd átkelést megakadályozni.

Április elején tehát a helyzet Torstenson számára rendkívül előnyös volt. Kérdés csupán az volt, hogy miként lehet ezt kihasználni. Kézenfekvő lett volna Bécs ostroma. Ehhez azonban Torstenson nem érezte hadát elég erősnek. Igaz, hogy hadserege induláskor 15 000 fő lehetett, de ennek nagyobb része, kb. 9000 fő lovas, és 6000 gyalogossal egy akkora várost, mint Bécs még csak körül sem lehetett volna zárni. Ágyúi is kis kaliberűek voltak, ütközetre valók, Bécs falai ellen nem sok keresnivalójuk lehetett. Bécs ostromához segítségre lett volna a svéd vezérnek szüksége. Erre a segítségre számított is. Már Szászországból való elindulásakor számításba vette szövetségésének, I. Rákóczy Györgynek támogatását, és amikor áprilisban Bécshez érkezett, további terveit Rákóczytól tette függővé. Őrséget hagyott hátra a bécsi hídfőknél, maga pedig hadseregének zömével északra, Mistelbachhoz ment,

hogy ott várja be Rákóczyt, akivel azután egyesülve nagyobb szabású vállalkozásba kezdhesen.

Torstensonnak csalódnia kellett Rákóczyban. Amikor Mistelbachhoz vonult, Rákóczy még Munkácson tartózkodott, katonáinak zöme pedig még odahaza, Erdélyben végezte békés munkáját. Két hónap telt el, míg végre megindultak a Tisza mellől Rákóczy hadai nyugat felé és július lett mire Torstenson közelébe érkeztek. Torstenson most saját bőrén tapasztalhatta, hogy mint jelent az, ha valakit szövetségese cserében hagy. Pedig Rákóczy nem egy évet késett, mint ő, csak három hónapot. Azonban ez a három hónap döntőnek bizonyult az 1645-ös hadjáratra nézve. Amit áprilisban még könnyen elérhettek volna az egyesült svéd—magyar seregek, az júniusban már elérhetetlennek bizonyult. I. Rákóczy György elkésett és ezzel nehéz helyzetből mentette meg a Habsburgokat.

E tanulmány feladata a következőkben elsősorban az lesz, hogy feltárja azokat az okokat, melyek miatt I. Rákóczy hadaival elmaradt Bécs alól, megmutassa, hogy miért nem használta ki Rákóczy a számára adódó rendkívüli előnyös helyzetet, miért szalasztott el oly nagy lehetőséget a Habsburgok hatalmának visszaszorítására, esetleg megdöntésére?

Háború vagy béke?

Az 1645-ös újesztendő I. Rákóczy Györgyöt Ónodon találta. Hadainak legnagyobb része hazament, míg a fegyverben maradó seregek Ónodnál, Rozsnyó vidékén és Szepességen kvártélyozták el magukat. Az nem volt valószínű, hogy a harcok hamarosan kiújulnak; a Felvidéken maradt császári csapatokkal Puchaim távol, Tapolcsánynál választott téliszállást. Elvonultak Puchaim mellől a magyar és horvát segéd-hadak is. Egy ideig fegyverben maradtak még a gömöri, tornai és borsodi parasztok, akik attól féltek, hogy megismétlődnek az 1644. évi decemberi török portyázások;³ de miután erre nem került sor, ezek is szétszéledtek. Békesség volt, ha átmenetileg is, melyet csak a katonák fosztogatásai zavartak, mindkét oldalon.⁴ Béke volt, és nem volt kizárva, hogy ez a béke állandósul, hogy az 1644 októbere óta folyó nagyszombati béketárgyalások végül is eredményre vezetnek.

1645 első hónapjaiban kemoly kilátások voltak arra, hogy I. Rákóczy György békét köt a Habsburgokkal. III. Ferdinánd a harc megindulásától fogva kívánta a béke helyreállítását Rákóczyval, hogy csa-

³ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. jan. 3.

⁴ Rákóczy hadaira a bányavárosok panaszkodtak, Pöstyén vidékét viszont Puchaim hadai dúlták fel. — Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. jan. 15.; Történelmi Közlemények Abauj-Torna és Kassa múltjából. 1912. szept.

patait másutt használhassa fel. A magdeburgi vereség után még fontosabbá vált a különbke az erdélyi fejedelemmel. A császári követek egyre több engedményre voltak kaphatók és 1645 folyamán az engedmények úgy szaporodtak, ahogy Torstenson nyomult előre. A császár belenyugodott Kassa és a 7 vármegye átengedésébe, és ezek után, 1645 tavaszán Rákóczytól függött a döntés béke és háború kérdésében, elfogadja-e a császári ajánlatot, vagy folytatja a harcot, újabb sikerek reményében.

1645 április közepéig I. Rákóczy György erősen habozott béke és háború között. Sok minden szólt a béke megkötése mellett, de voltak érvek, melyek a háború folytatását kívánták. A béke megkötését ajánlotta elsősorban az elmúlt év harcainak tanulsága. 1644-ben I. Rákóczy György Erdélyre és saját birtokaira támaszkodva meg tudta szerezni Kassát és a 7 vármegyét, de arra már nem volt képes, hogy a császáriakat döntően megverje és egész Észak-Magyarországról kiverje. Erre 1645-ben sem lehetett sok kilátása, ha továbbra is egyedül kell harcolnia a császáriak ellen. Abból pedig, hogy a svédek segítségével bízják, alaposan kiábrándíhatta az 1643- és 44-es ígérek be nem váltása. Így, ha III. Ferdinánd hajlandó lesz átengedni a 7 vármegyét, miért ne kössön Rákóczy békét? Ezt tanácsolta a török magatartása is. Mehmed fővezér 1644 novemberi levele⁵ határozottan határt szabott Rákóczy terjeszkedésének, megtiltotta, hogy a 7 vármegye területén túl merészkedjenek a fejedelmi hadak. Ezek után katonai támogatást egyáltalán nem lehetett a töröktől remélni, de még az is elképzelhető volt, hogy a háború folytatása esetén egyenesen Rákóczy ellen támadnak. Egy esetleges török támadással I. Rákóczy György az 1645-ös év elejétől számolt.⁶

Svéd segítség nélkül, a török beleegyezése nélkül folytatni a háborút nem volt kecsegtető kilátás, de még további okok is a békét tették kívánatosná. Pénzügyi téren a kimerülés jelei mutatkoztak Rákóczy táborában. Most már nemcsak, hogy nem fizettek zsoldot a fegyverben maradt katonáknak, de nem is lett volna miből fizetni. 1645 januárjában Patakon már annyi pénz sem volt, hogy Debreczeni Tamás prefektus a kapus gyalogok zsoldját kiutalhatta volna.⁷ Debreczeni remélte, hogy boreladásból majd pénzhez jut, de a bor-piacon is bajok voltak. 1645 elején változatlanul tartott a pestisjárvány a 7 vármegye területén. Különösen Kassán pusztított erősen; 4–5 nap alatt vitte el az embereket és Kassa lakossága észrevehetően csökkent.⁸ A pestis zavarta a belső kereskedelmi forgalmat, de különösen, a Lengyelország felé menő borkivitelt. Eppen ezért nem volt olyan egyszerű pénzt előteremtteni a Rákóczy-birtokon a hadjárat további finanszírozására.

⁵ Török–magyarkori Állami Okmánytár, III. 292–293. o.

⁶ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 302. o.

⁷ Debreczeni T. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczy de Felső Vadász. 1645. jan. 4.

⁸ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczy de Felső Vadász. 1645. jan. 3.

A 7 vármegyét esetleg már átengedik a császáriak Rákóczynak, ezekért valószínűleg már nem kell harcolnia. De 1645 januárjában a királyi Magyarország területéből még további 6 vármegye volt Rákóczy kezén, egy-két vár kivételével. Ezekről lemondjon? Igaz, hogy a császári ellentámadások idején 1644-ben ezeket mindig át kellett engednie, de ahogy a császáriak visszavonulásra kényszerültek, e megyék ismételen behódoltak a fejedelemnek. Közülük Ung a 7 megye közé zárva kiegészítése lett volna a hódításnak. Sáros és Szepes vármegye a rajtuk keresztül vezető kereskedelmi utak miatt bírt nagy jelentőséggel. Fontos vámbevételt jelentettek az uralkodó számára. A török ugyan tiltotta e megyék elfoglalását, de vajon nem lehet-e némi ajándékkal, ígérettel megváltoztatni a porta szándékát? És talán katonailag is lehet valami remény. 1644-ben a svédek becsapták Rákóczyt, de 1644 végén Götz marsall elvonulásából mégis arra következtethetett a fejedelem, hogy végrevallahára jönnek a svédek. Akkor pedig nem szabad elszalasztani az alkalmat, mely újabb hódításokra nyílik.

Háború vagy béke? Lehet-e a svédekben bízni, vagy ismét magára marad a fejedelmi had? Végső szó volt-e a nagyvezéri letiltás, vagy lehet rajta még változtatni? — ez volt I. Rákóczy György dilemmája 1645 januárjától áprilisáig. Nem utasította el a császári követek által előterjesztett békefeltételeket, de nem is fogadta el őket. Katonailag készült a harc folytatására, újabb összecsapásra, de nem eléggé ahhoz, hogy az áprilisban nyíló lehetőségeket ki tudta volna használni.

Katonai előkészületek és események 1645 tavaszán

Rákóczy már januárban tett intézkedéseket, melyek a harc folytatását célozták. Január 5-én utasította fiát, II. Rákóczy Györgyöt, rendelkezze vissza február elsejére zászlóik alá azokat a német gyalogokat, akiket 1644 végén hazaküldött,⁹ január 25-én pedig elrendelte, hogy „az mely gyalogokat, udvari és mezei katonákat bebocsátottunk volt, jöjenek mind ki, hadd meg, ha ki elhalogatja, megbüntesd.”¹⁰ A székelyek a rendelkezés szerint még otthon maradhattak. Február 9-én a fejedelem a városok gyalogosairól is intézkedett. Megparancsolta, hogy az udvari sereg gyalogjai azonnal induljanak, a szász universitas is tartsa készen gyalogjait, de így tegyenek a kolozsváriak, marosvásárhelyiek, enyediak, désiak, belényesiek, hunyadiak, egeresiek, almásiak, illyefalviak, szentgyörgyiek, kézdivásárhelyiek és udvarhelyiek is.¹¹ A február 9-i utasítás közölte azt is, hogy mi Rákóczy célja a kijövő katonákkal. Bakos csapatait akarta legalább 1000 gyaloggal megerősíteni, mert az a hír járta, hogy Puchaim támadásra készül ellene.

⁹ Török—magyarkori Állami Okmánytár, III. 294—295. o.

¹⁰ Török—magyarkori Állami Okmánytár, III. 297. o.

¹¹ Török—magyarkori Állami Okmánytár, III. 303—305. o.

Bakos Gábor volt 1645 elején a Szepeességben elszállásolt csapatok parancsnoka. Január vége felé átment Liptóba csapatainak egy részével.¹² Itt már közel jutott Puchaim szállásaihoz, és a császáriak valóban foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy Bakost elűzzék közelükből. Különösen Eszterházy Miklós nádor volt szószólója egy újabb császári támadásnak. Ő nem biztonsági okokból kívánta Bakost hátrább szorítani, hanem eredményt, sikert szeretett volna Rákóczyval szemben elérni még a tél folyamán. Ilyen siker kedvezően befolyásolhatta volna a császáriak számára a nagyszombati béketárgyalások menetét. 1645 elején Eszterházy a béketárgyalások vezetésével volt megbízva, azonban ő inkább a harcot készítette elő. A tárgyalásokat csak arra tartotta jónak, hogy a császáriak időt nyerjenek a felkészüléshez. Bizott benne, hogy 1645-ben sikerül majd I. Rákóczy Györgyöt és az északmagyarországiak szabadságvágyát fegyverrel megtörni. E célból már január legelején hozzáfogott egy új hadsereg megszervezéséhez. Alig oszlottak szét a könnyűhadak, máris újakat toborzott. Maga 300 lovast fogadott, akiket mindjárt Puchaim mellé küldött. 300 lovast követelt Batthyány Adámtól, 100-at Nádasdy Ferencről és Csáky Lászlótól. A magyar főurak azonban 1645-ben éppen úgy húzódoztak az anyagi áldozatoktól, mint az előző évben. Sokkal buzgóbb volt a katolikus papság, mely januárban 400 lovast állított ki. Ekkorra már kb. 24 000 forinttal járult hozzá a katolikus egyház a Rákóczy elleni harc költségeihez.¹³ Természetesen a katolikus papság pénze nem volt elég a harc költségeinek fedezésére. A háborúhoz szükséges pénzt elsősorban a császári kézen maradt vármegyék jobbágynak, illetve városainak kellett kiiz-zadnia. 1645 januárjában a császári kormányzat újból hatalmas adókat vetett ki a vármegyékre és a városokra.¹⁴ A háborús terhek viselése szempontjából a helyzet legrosszabb az északnyugati vármegyékben volt. Ezeket az adóterheken kívül még az ott beszállásolt katonák is gyötörték.

Eszterházy készülődései azonban nem eredményeztek támadást a fejedelem hadai ellen. Ennek oka Torstenson közeledése volt. A császári hadvezetőség nem kívánt egyszerre két fronton harcolni, Rákóczyval békét kívánt, vagy legalább is fegyverszünetet.

Rákóczy tudott Torstenson előnyomulásáról. Még január folyamán érkeztek hírek a Felvidékre a várható svéd támadásról. Bisterfeld már január 7-én jelezte II. Rákóczy Györgynek, hogy a svédök hamarosan Morvaországban lesznek.¹⁵ Később a nagyszombati követek jelentették, hogy a svédök útban vannak Csehország felé, végül pedig február 15-én egy kurir érkezett magától a svéd vezértől. Torstenson ugyanis Zeitz-

¹² Eszterházy M. levele. Országos Levéltár, Batthyány I. t. 1645. jan. 31.

¹³ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár, Batthyány I. t. 1645. jan. 3.

¹⁴ Csernel Gy. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. jún. 31.

¹⁵ Bisterfeld H. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. jan. 7.

ből, még indulása előtt, január 18-án négy futárt indított Rákóczyhoz Magyarországra. A futárok indulásának híret vitték. Ezeknek egyike érkezett meg február 15-én Bártfára. Útja Zeitzből Nürnbergben, Regensburgon, Linzen keresztül Bécsbe vezetett, onnan északnak fordult, elhaladt Olmütz közelében, majd Sziléziába jutott, onnan Krakkóba és így végre Magyarországra. Hosszú útja mutatja, hogy milyen nehéz volt Rákóczynak fenntartani az összeköttetést svéd szövetségeseivel.¹⁶

1645 februárjában tehát Rákóczynak biztosan tudnia kellett, hogy jönnek a svédek és mégsem erőteltette a hadi készülődést. Időnként rendelt ki Erdélyből kisebb csapatokat,¹⁷ de ezekben a csapatmozgásokban nem volt tervszerűség és végrehajtásuk sem volt kielégítő. Előfordult, hogy megváltoztatta korábbi intézkedését, anélkül, hogy ennek okát látnánk. Február 20-án pl. mozgósította a székelyeket, má 9 napra viszont szükségtelennek nyilvánította parancsa végrehajtását. Mi történt közben? A február 20-i mozgósítást Rákóczy azzal indokolta, hogy „nyilván már Csehországban van a generál s naponként erre mifelénk közelget s nekünk is most kellene az ellenségnek distractiót csinálnunk és az generálra gyűjtött erejét császárnak megszagatnunk.”¹⁸ Ezt a helyes elhatározását csak az változathatta volna meg, ha a svédek visszafordultak volna, vagy valami más lényeges esemény történt volna. Ilyenről szó sem volt; I. Rákóczy György március elsején leállította a székelyek mozgósítását, de ugyanakkor változatlanul hirdette a svédek jöttét. Torsztenszön futárjai az összeköttetési nehézségek miatt késve érkeztek Rákóczyhoz, a fejedelem azonban más forrásokból rendszeresen értesült a svédek előhaladásáról. Mégis eljettette a „distractió” csinálás” tervét, többet erről nem esett szó. A fejedelmi hadak tétlenségét február végén és március elején még indokolni lehet az erős télrel és a nagy hóval, mely a Felvidéken március közepéig akadályozta a közlekedést.¹⁹ Március második felében azonban szép tavaszi idő köszöntött be és mindenfelé megindultak a mezei munkák.²⁰ Az időjárás a továbbiakban már nem lehetett komoly akadálya a hadműveleteknek, és ennek ellenére sem került sor komolyabb támadásra. A „distractió” helyébe lépett viszont I. Rákóczy György kedvenc elgondolása, a kedvező helyzetnek kihasználása várak „veddegéllésére”, ostromára.

Kis jelentőségű várak ostromával foglalkozni akkor, amikor az ellenség fő erejét a másik oldalról a szövetséges szorongatja — hadvezérhez méltatlan gondolat. I. Rákóczy György azonban nem volt hadvezér. Ezt már bebizonyította 1619-ben és 1644-ben is. Sokkal szívesebben fog-

¹⁶ Szilágyi: Svéd—francia okmánytár. 237—238. o.

¹⁷ Török—magyarkori Allami Okmánytár. 304—307. o.; Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 307—309. o.; Rákóczy levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. márc. 29.

¹⁸ Török—magyarkori Allami Okmánytár. III. 304—307. o.

¹⁹ Török—magyarkori Allami Okmánytár. III. 321—323. o.

²⁰ Nyári B. és Reöthy O. levelei. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. márc. 16. és 1645. márc. 21.

lalkozott diplomáciai ügyekkel. 1645 első hónapjaiban is sokkal erősebben foglalkoztatták a diplomáciai tárgyalások, mint a hadikészülődés.

De Croissy francia követ még 1644 novemberében jelezte Pomerániából, hogy útnak indult Rákóczyhoz. 1645 januárjában érkezett a magyar határhoz. Mikor Rákóczy ennek híret vette, nyomban útnak indult Ónodról makovicai birtokainak középpontjába, Zboróra, hogy ott fogadja a követet. Ez alkalommal sokkal mozgékonyabb volt, mint amikor hadával az ellenséges seregeket kellett felkeresni. Január 24-én már Zborón volt és három nap múlva megérkezett a francia követ is.

De Croissy tárgyalásai I. Rákóczy Györggyel 1645 január végétől április 22-ig tartottak, míg végre megegyezésre jutottak. A három hónapos tárgyalásokkal e tanulmány nem akar foglalkozni, csupán annyiban, amennyiben a hadi eseményeket befolyásolták. Hatásukat katonai vonatkozásban két irányban figyelhetjük meg. Egyrészt a francia követ döntésre bírta Rákóczyt a háború és béke kérdésében. Croissy már február végén kényszerítette Rákóczyt, hogy kötelezze magát a nagyszombati béketárgyalások megszakítására.²¹ Ez azonban februárban még a kötelezvény ellenére sem történt meg. Csak március végén hívta vissza Rákóczy követeit Nagyszombatról, mikor már végleg elhatározta a harc folytatását. Ugyanakkor Zborón, majd Bártfán, végül Munkácson annyira a diplomáciai tárgyalásoknak szentelte idejét, hogy nem jutott előbbre a hadsereg szervezése. Ebben része volt Rákóczy más irányú lekööttségén kívül annak is, hogy legjobb katonai munkatársait sem használta, illetve használhatta a hadseregszervezés céljára. Az 1644-es hadjárat hadseregének szervezői közül beteg volt Reöthy Orbán és Debreczeni Tamás. Reöthy szabadságot is kapott a tavasz folyamán, Kővárra ment s onnan csak májusban tért vissza Kassára. Januárban meghalt Ballingh János, a munkácsi kapitány, akinek 1643—44-ben oly nagy érdemei voltak a fejedelmi hadak megszervezésében. Hiányzott Kemény János is, akit I. Rákóczy György diplomáciai feladattal bízott meg. Kemény januárban Moldvában ment, hogy Lupul vajdát jobb indulatra bírja Rákóczyyal szemben és így az elkövetkezendő időkre biztosítsa a fejedelem hátát egy esetleges támadástól. E kipróbált munkatársak hiányában érthető, hogy nem ment megfelelően 1645 tavaszán a hadsereg szervezése.

Március elején megtörtént a jankai csata, mely megnyitotta az örökös tartományokat Torstenson hadai előtt. Ugyanakkor a fejedelmi hadak közül Bakos seregei még mindig Liptóban tanyáztak, várakoztak. Az Ónod környéki csapatok tevékenysége is abban merült ki, hogy a környék parasztságát sanyargatták. Fosztogatásaik olyan méretűek voltak, hogy Szentpétery Deák Imre, Rákóczy familiárisa március közepén már attól félt, hogy a parasztság felkel és aláfut a török birodalomba a sok

²¹ Szilágyi: Svéd—francia okmánytár. 239. o.

prédálás miatt.²² A fejedelmi hadak részéről ekkor még szó sem lehetett egy komolyabb támadásról a császáriak ellen. Ezt tudták császári oldalon is. Eszterházy Rákóczy hadainak készületlenségéből egyenesen arra következtetett, hogy Rákóczy nem akar tovább hadakozni, kész a békére.²³ Ebben bízva, a Haditanács március végén Puchaim hadát — kb. 2000 német katonát és 7—800 könnyű magyar lovas²⁴ — Nagytapolcsánytól Bécshez rendelte, hogy magja legyen a Torstenson ellen szervezendő új hadseregnek.²⁵ Ezzel a Felvidék nyugati részéről mindenféle komolyabb császári erő eltűnt, és március végétől nyitva állt az út Rákóczy hadai számára Pozsonyig, és a nyugati határig. A nyugati határ mellett pedig április elejétől fogva ott tanyáztak a svédek, várva a fejedelmi hadakra.

1645 áprilisában dőlt el a svédek hadjáratának és ezzel együtt I. Rákóczy György hadjáratának is a sorsa. Eldőlt azzal, hogy Rákóczy seregei még csak meg sem indultak. A Habsburg-uralom egyik legkritikusabb hónapja volt ez. III. Ferdinánd elvesztette hadseregét, Prágában rekedt, Bécsből elvágyva. A császári család Bécsből Grazba menekült. Gyors segílyt a Habsburgok sehonnan sem várhattak. Szövetségeseik közül a közelben a bajor fejedelem rendelkezett csak komolyabb erőkkel, de a jakauai csata hírére ezeket Turenne támadta meg. A franciák támadása lehetetlenné tette Miksa fejedelem számára, hogy újabb csapatokat küldjön a császár segítségére. Új császári ezredeket kellett szervezni és közben bízni a bécsi helyőrségben és polgárookban, hogy megmentik a császárvárost. Pulchaim ezredeinek és könnyűlovasainak nem lehetett más feladata, mint hogy megvédjék azokat a területeket, ahol az új ezredek szervezésének meg kellett történnie. Az új hadsereg szervezése Bécsújhely, Óvár, Sopron környékén, valamint Stájerország területén ment végbe. Az új hadseregnek azonban március végén még nyoma sem volt és bizony egyáltalán nem volt irigylésreméltó Lipót Vilmos főherceg helyzete, aki ekkor vette át a császári seregek főparancsnokságát.

Az idő a császáriaknak dolgozott. Ezt tudta Torstenson is. A határ mentén várákozott Rákóczyra, aki csak nem akart megérkezni. Torstenson nem értette szövetségésének késését, hiszen ő már Zeitzből jelezte indulását, majd Kaadenből is írt Rákóczyknak és 5000 könnyűlovas segédhad küldését kérte tőle.²⁶ Miért nincsenek itt e hadak, amikor áprilisig éppen elég idő telt el ahhoz, hogy Rákóczy e seregeket kiállítsa és elküldje? És talán Rákóczy hadai ott is lettek volna áprilisra a határon, ha a megelőző évben Torstenson nem írt volna hasonló biztató levelet,

²² Szentpétery Deák I. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. márc. 21.

²³ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Eszterházy I. t. Miklós nádor levelei. 1645. márc. 19.

²⁴ Török—magyarkori Allami Okmánytár. III. 321—323. o.

²⁵ Földvári M. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. márc. 29.

²⁶ Szilágyi: Svéd—francia okmánytár. 221—225. és 233—235. o.

anélkül, hogy ígéreteit beváltotta volna. Az egyszer már megcsalt Rákóczy másodszor már óvatos volt, megvárta, hogy a svédek valóban megérkeznek-e, e várakozással viszont elszalasztotta a legkedvezőbb alkalmat.

Torstenson elsősorban könnyűlovásokat várt Rákóczytól. Rákóczy hadseregét Rebenstock jelentéseiből ismerte, így tudta gyengéit is, de a magyar könnyűlovasságot illetőleg nagy reményei voltak.²⁷ És valóban, a magyar könnyűlovások segítségével Torstenson 1645 áprilisában nagy dolgokat vihetett volna végbe. A portyázó könnyűhadat felhasználhatta volna valamely város ostromának fedezésére, vagy pedig a magyar lovasokkal megerősített saját lovasságát nagyobb távolságokra küldhette volna el, hogy megzavarja, lehetetlenné tegye új császári hadak gyülekezését.

Április végéig várakozott Torstenson Rákóczyra. Először Mistelbachban volt főhadiszállása, majd a Morva folyó mellé költözött Hohenauhoz, egyenesen a magyar határ mellé. A magyar hadak azonban csak nem jöttek és végül Torstenson egy hónapi télen várakozás után egyedül is akcióra határozta el magát. Brünnhöz vonult és május 5-én megkezdte a város ostromát. Az volt a célja; hogy Olmütz mellett még egy támaszpontot szerezzen Morvaország területén a további háborúskodáshoz.

I. Rákóczy György április elején már tudott Torstenson nagy győzelméről és arról is hogy Puchaim elvonult Bécs felé. De Croissy sürgetésére március végén megszakadtak a nagyszombati tárgyalások és friss hírekkel visszatértek követei. Útjukban, Sempténél találkoztak Puchaim nyugat felé vonuló hadával és ezt, gyorsan levélben közölték is Rákóczyval.²⁸ A fejedelem azonban még ezek után sem látta szűkeségnek, hogy sietesse a katonai előkészületeket. Mindössze annyi történt, hogy megmozdultak Bakos hadai, április elején portyázni mentek Turócba és egészen Bajmóciig jutottak. Bakos főhada azonban egy időre még Liptóban maradt.²⁹

Rákóczyt április nagyobb részében még mindig a De Croissyval folytatott tárgyalás kötötte le. Vége, 1645. április 22-én létrejött az egyezmény, az úgynevezett munkácsi szerződés.³⁰ I. Rákóczy György meg lehetett elégedve a három hónapi tárgyalás eredményével. A szerződés értelmében ugyanis a francia király I. Rákóczy Györgyöt, családját, Magyarország és Erdély rendjeit védelmébe vette és megígérte segítségét a Hasburgok ellen, nemcsak a fennálló harcokra, hanem későbbi időkre is. Amennyiben ti. a háborút befejező béke után a Habsburgok részéről a fejedelmet újabb támadás érné, a francia király törekedik majd Rákóczy „érdekeinek megvédésére”. Még arra is biztositékot kapott Rákóczy, hogy ha a szerződés lejárta előtt őt, vagy utó-

²⁷ Dudík. 1874. 138—139. o.

²⁸ Nagyszombati követek levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. ápr. 3.

²⁹ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. ápr. 8.

³⁰ Szilágyi: Svéd—francia okmánytár. 256—271. és 284—288. o.

dait elűznék Erdélyből, a francia udvartól évi 20 000 tallért kapnának. A francia király kötelezte magát, hogy Rákóczy tudta nélkül nem köt békét, ennek megfelelően Rákóczy is megígérte, hogy az általános békéig folytatja a harcot, kivéve, ha a török fenyegetné és semmi mód sem volna arra, hogy a törököt engedékenységre bírják.

Katonailag a szerződés nem bírt jelentőséggel. V. pontja egyenesen megállapította, hogy a franciák katonai segítséget nem tudnak Rákóczynak adni, azaz nem tudják elküldeni a svédekkel kötött szerződésben megállapított 3000 gyalog felét. A gyalogok helyett az évi 100 000 tallér subsidium mellé még 48 000 tallért ígért a szerződés, hogy Rákóczy ezen Németországban fogadhasson gyalogosokat.

A munkácsi szerződésnek az 1645-ös hadjáratra nézve semmiféle pozitív hatása sem volt. Jelentőségét inkább abban láthatjuk, hogy megteremtette az összeköttetést a párizsi udvar és a Rákóczy-család között. A munkácsi szerződést a 7 éves XIV. Lajos nevében kötötték és ez a név még sokat szerepelt a magyar történelemben, de a Rákóczy-család történetében is. A munkácsi szerződésnek nagy ára volt: a hosszú katonai tétlenség. Amint létrejött, I. Rákóczy György nyomban teljes figyelmével hadserege felé fordult. Elrendelte az erdélyi seregek hadbaszállását és Tokajt jelölte ki hadainak gyülekező helyül.³¹ Most egyszerre semmi sem történhetett elég gyorsan. Április 26-án Ungvárról adta ki a mozgósítási és indulási parancsot és már május 7-én Tokajon kellett volna lenni a seregeknek. Ezt a parancsot természetesen nem lehetett végrehajtani. Május 7. körül csupán Erdélyben gyülekeztek a seregek és május vége lett, mire Tokajhoz érkeztek.³² Így megvalósíthatatlannak bizonyult a május 15-i indulási dátum is. Ekkor akart ugyanis Torstensonhoz megindulni, amiről április végén értesítette a svéd fővezért.³³ E levélben bejelentette azt is, hogy Kemény Jánost előre akarja küldeni, hogy megbeszélje Torstensonnal a hadsereg egyesítését és az utána végrehajtandó terveket.

Egy kérdés még elintézetlen volt: a török magatartása 1645 februárjában Ibrahim szultán utasította Husszein budai vezért, hogy ne engedje meg, hogy a német Kassán, vagy a 7 vármegyében valami kárt tegyen.³⁴ Ezt az utasítását Rákóczy is megtudta, s az nagy bizalommal töltötte el. A szultáni levélben nem volt ugyan szó a novemberi letiltás módosításáról, de Rákóczy mégis azt remélte, hogy a török hajlandó lesz álláspontját megváltoztatni. Február végén levelet írt Mehmed nagyvezérnek, melyben kifejtette, hogy célszerűbbnek tartja, ha nem várják be a császáriak támadását, hanem megelőzik azt. Lám Bocskainak és Bethlennek a porta nem szabta meg, hogy

³¹ I. Rákóczy Gy. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. ápr. 26.

³² Kálnoki I. naplója. Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 143. o.

³³ Török–magyarkori Állami Okmánytár. III. 319–320. o.

³⁴ Török–magyarkori Állami Okmánytár. III. 299–300. o.

meddig mehetnek, hanem hagyta, hogy a fejedelmi hadak a német birtokban levő részekre támadjanak és ott oltalmazzák a 7 vármegyét és Erdélyt. Ezt akarja ő is és kéri a szultánt, hogy utasítsa a budai vezért és az egri pasát, hogy segítsenek neki a német felkeresésében.³⁵ Rákóczy erősen bízott és sürgette portai követét, Serédi Istvánt, hogy szerezze meg a szükséges engedélyt, illetve a török pasáknak szóló parancsokat.³⁶ Serédi nem nagyon bízott a sikerben és kérte, hogy svéd követ menjen a portára, remélve, hogy az talán tud majd valamit elérni.³⁷ Biztató ígéret a portáról nem érkezett, Rákóczy azonban bízva svéd és francia szövetségesében, a szultán beleegyezése nélkül is elhatározta a háború folytatását. Április végén utasította Serédit, hogy közölje a portán, ha továbbra is akadályozzák terveit, nem küld több ajándékot. Ugyanakkor kérjen 1000 tatárt, 3000 törököt és utasítást a két román vajda számára, hogy 5—500 lovas kurtánt küldjenek mellé.³⁸

Április végén tehát megtörtént végre a mozgósítás. Azonban május folyamán I. Rákóczy György még mindig csak kisebb erőkkel rendelkezett. Ezek egy részével, elsősorban a január óta folyamatosan kirendelt gyalogosokkal Gyulai Ferenc Szendrőt vette ostrom alá. Május 10-re sikerült is az alsó várat bevenniük.³⁹ Rákóczy fegyverben levő seregeinek nagyobb része Bakossal volt. Május elején Bakosnak kb. 4000 embere lehetett.⁴⁰ Ezekkel még április közepe táján Turócsra nyomult előre, a bányavárosok szomszédságába.⁴¹ Április vége felé Bakos a svédekkel igyekezett kapcsolatot teremteni. Ezt a svédek is megpróbálták, de Földvári Miklós kb. 500 lovassal a svédek és Bakos közé ekelődött, úgy hogy a svédeknek vissza kellett fordulniuk.⁴² Bakos erősítéseket kért, vagy 3000 zsoldos lovasra lett volna szüksége. Míg ezek megérkeztek, csak portyázói jártak szét, elsősorban a Vág völgyében. Amíg így várakozott, hirtelen megnehezült helyzete. Ahogy a svédek elvonultak Bécs közeléből Brünn alá, a császáriak levegőhöz jutottak. Defenzívából támadásba mehettek át, ha csak kisebb méretűbe is. Május 10. körül Puchaim megindult az Óvár—Pozsony vidékén gyülekező hadakkal, kb. 5000 emberrel. Ahhoz nem érezte magát elég erősnek, hogy Brünnhöz menjen, hanem inkább gyengébb ellenfelet választott magának. Bakos ellen indult.⁴³ Célja az volt, hogy Bakost visszaűzze és ezzel lehetetlenné tegye, hogy a svédekhez csatlakozhas-

³⁵ Török—magyarkori Állami Okmánytár. III. 310—313. o.

³⁶ *Beke—Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 755—756. o.

³⁷ *Beke—Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 752—753. o.

³⁸ *Beke—Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 762—763. o.

³⁹ *Szilágyi*: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 839—841. o.

⁴⁰ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. május 3.

⁴¹ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. ápr. 19.

⁴² Bakos G. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. ápr. 27.

⁴³ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. máj. 13.

son, Torstenson azonban tudott Puchaim megindulásáról és következtetett céljára is. Megelőzte a császári vezért. Csapatokat küldött Douglas vezérőrnagy és Károly Gusztáv pfalzi gróf — a későbbi X. Károly svéd király — vezetésével Bakos segítségére. Bakos ekkorra már megkapta Rákóczytól is az erősítéseket és 6—7000 lovassal és 1000 gyaloggal megindult a svédek felé. Trencséntől északra történt meg a magyar és svéd csapatok egyesülése 1645. május 15. körül.⁴⁴ Az egyesült sereg Morvaország területére ment, Magyar-Bródon át Ostrához és így kikerülte Puchaim hadát. Amikor azután a császáriak dolgvégezetlenül visszatértek Pozsonyhoz, Douglas vezetésével magyar és svéd csapatok Nagyszombáthoz mentek, melyet meglepetésszerűen május 28-án bevettek. Kis helyőrséget hagytak benne hátra, majd Douglas visszatért Brünn alá, Bakos pedig a határ mellett Holicnál ütött táborn.

Torstenson tehát május végére mégis magyar segédhadhoz jutott. Számszerűleg tekintélyes volt e magyar had, azonban a harci ereje sok kívánni valót hagyott maga után. Elsősorban fegyelme állt gyenge lábón és így nehéz volt felhasználni. Május végén már lázadás tört ki Bakos táborában. Csapatainak egy része, főleg a hajdúk elindultak hazafelé.⁴⁵ A fosztogatva vonuló hajdúkra azután mindenfelől rátámadt a parasztság és csak kevesen érkeztek közülük haza. A lázadás oka a szokásos volt: a zsold fizetése már hosszú ideje elmaradt. A hadakat Bakos csak Torstenson segítségével tudta lecsendesíteni. A svéd generális ugyanis a svéd koronától Rákóczynak küldött 100 000 tallér subsidiumból 18 000-t átadott Bakosnak a zsoldok kifizetésére. Torstensonnak ekkor ugyanis sürgős volt, hogy Bakos csapatai használhatók legyenek. Bécsnél a császári csapatok megtámadták a svédek által tartott sáncokat. Brünn alól lehetetlen volt csapatokat küldeni Bécshez, és így Torstenson Bakoshoz fordult segítségért. A magyar hadak azonban nem voltak hajlandók megindulni. Először fizetlenségükre hivatkoztak, majd arra, hogy ők nem kötelesek az ország határán túl harcolni.⁴⁶ Végre Bakos a 18 000 tallér segítségével rábírta őket az indulásra, el is jutottak Mistelbachig, azonban eddigre a császáriak már elfoglalták a sáncokat és így a fejedelmi had visszafordulhatott. Most morva földön, Holiccsal szemben Hodoninnál ütöttek táborn (június 8.).

A magyar csapatok bemutatkozása Torstenson előtt nem volt valami sikeres. Nem csodálhatjuk, hogy ezek után a svéd generálisnak nem volt nagy véleménye szövetségesei harci értékéről. Többé már nem sokat remélt tőlük.⁴⁷ Azonban rájuk volt utalva. Szükségét

⁴⁴ Dudík. 1874. 162. o.

⁴⁵ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 329. o.

⁴⁶ Dudík. 1874. 164. o.

⁴⁷ Dudík. 1874. 155—161. és 169—170. o.

látta, hogy a közelben tartsa őket arra az esetre, ha a császáriak a nyakára jönnének, ha megkísérelnék Brünn felmentését.

A svéd sereg május 4-én érkezett meg Brünn alá és a következő napon már meg is kezdte a város ostromát. Torstenson azt remélte, hogy gyors sikert ér majd el, mint 1642-ben Olmütznél.⁴⁸ Reménye jogos volt. A várost régimódi falak vették körül, körkörösén, a falak előtt árok húzódott és a falakat itt-ott egy-egy torony erősítette meg. Elavultak voltak a védelmi berendezések és ha a svédek már április elején Brünn-t vették volna ostrom alá, könnyű dolguk lett volna. Közben azonban Souches ezredes, a város újonnan kinevezett parancsnoka új védőberendezéseket épített, élelemmel jól ellátta a várost és tekintélyes védősereget szervezett. Május elejére a város őrsége 424 császári katonára, és kb. 1000 felfegyverzett polgár, céhlegény, honoratior és diák volt.

Május 4-én Torstenson felszólította a várost, hogy adja meg magát és mikor a védők visszautasították feltételeit, megindult a szabályos ostrom. Megkezdődött a falak ágyúzása, aknákat ástak és rohamárkokat készítettek. Torstenson hada azonban még Brünnel sem volt ilyen rendszeres ostromhoz elégséges. Főleg gyalogosokban volt hiány, számuk nem volt elégséges ahhoz, hogy az ostrom egyszerre több oldalról is folyhasson és ez lényegesen megkönnyítette a védők helyzetét.⁴⁹ A város körülzárását nagyobb részt lovasokra kellett bízni. Így viszont nem sikerült a várost tökéletesen elzárni a külvilágtól és a császári főparancsnokság állandó összeköttetést tudott tartani az ostromlottakkal. Június folyamán még erősítéseket is küldtek a városba; 400 dragonyosnak sikerült az ostromzárát áttörni és 40 mázsa lőport vittek be a városba. A következő napon egy részük kitört és a hiányos svéd ostromzáron keresztül távozott.

Lőporból idővel nemcsak a várbeliek fogytak ki, hanem az ostromlók is. Torstenson nem számíthatott Pomeránia, illetve Svédország felől lőszer utánpótlásra. Közte és a balti-tengeri kikötők között gyülekeztek a császári csapatok Prága térségében és ezek még levelezését is megnehezítették. Mindent a helyszínen kellett előteremtenie. Így lőport is a helyi kereskedőktől tudott valamelyest vásárolni, ami azonban egy város ostromához nem volt elégséges. Ezen a téren is Rákóczytól kellett segítséget remélni, akihez az ostrom megkezdése után két levelet is küldött, lőpor küldését kérve.⁵⁰ Torstensonnak nagyobb ostromágyúkra is szüksége lett volna, hada könnyű táborigényű ágyúkkal volt elsősorban felszerelve. A svéd ágyúknak oroszlánrésze volt a jankai győzelemben, de Brünn ostrománál nem sok hasznot hajthattak. Tors-

⁴⁸ A brünni ostrom eseményeit legbővebben *Koller: Die Belagerung von Brünn durch die Schweden im Jahre 1645. Brünn 1845.* című műve ismerteti.

⁴⁹ Dudik. 1874. 164. o.

⁵⁰ Dudik. 1874. 164. o.

tenson nehéz ostromgyúkat is csak Rákóczytól remélhetett, akinek híres tűzérégeről Rebenstockon keresztül Torstenson is hallhatott.

Az első nagyobb roham május 20-án volt a brünni falak ellen. Ezután támadások és ellentámadások követték egymást, de a svéd sereg csak nem jutott előbbre. Telt az idő és közben a császári hadak lassan szaporodtak, gyülekeztek. A császáriaknak kilátásuk lehetett újabb bajor segítségre is. Május 5-én ugyanis Mercy generális a bajor hadakkal Mergentheimnél, Frankföld határán megsemmisítette Turenne seregét. A császáriaknak most már nem kellett attól félni, hogy a franciák is betörnek Ausztriába és a svédek segítségére sietnek. E helyett bajor segédhadak voltak várhatók.

A mergentheimi csata hírért hallva, Torstensonnak már csak egy reménye maradhatott; az hogy I. Rákóczy György hadaival talán egyszer csak megindul. És 1645 júniusában végre valóban megindult a fejedelem.

1. Rákóczy György előnyomulása 1645 június—júliusában

I. Rákóczy György Tokajból indult el seregeivel nyugat felé. Azonban a seregeknek már hosszú utat kellett megtenniük, mire Tokajhoz értek. I. Rákóczy György hadseregének zömét 1645 nyarán is az erdélyi seregek alkották, lovasságot az erdélyi vármegyék adtak, gyalogságot a székelyek. Az erdélyiek gyülekezése Désnél történt, május 15. körül. A fejedelem fiát, Rákóczy Zsigmondot és Kornis Zsigmond generálist bízta meg a hadak kivezetésével. Nehezen tudtak megindulni. Vonulásukat akadályozta, hogy az árvizek miatt a megyei seregek késve érkeztek Désre.⁵¹ Május 16-án a vezérek elhatározták, hogy nem várják tovább a még késlekedő seregeket és elindultak. Útjuk Szamosújváron, Zsibón, Szilágycsehen, Tasnádon, Nagy-Károlyon és Nagy Kállón át vezetett és május 28-án érkeztek Rakamazhoz, Tokajjal szemben. Rákóczy ekkor már Tokajnál várakozott a hadakra.⁵² Az erdélyi hadak átkeltek 30-án a Tiszán és mustrájuk után Tarcalhoz mentek, ahol zsoldfizetés volt, majd Szikszóhoz érkeztek. Szikszónál csatlakoztak az erdélyiekhez a magyarországi vármegyék seregei, a hajdúk és az eddig Szendrőnél alkalmazott gyalogság egy része. I. Rákóczy György június 9-én érkezett Szikszóra és ezután megindultak a hadak nyugat felé.

1645-ben Rákóczy főserege nem volt olyan erős, mint 1644 tavaszán. Először is hiányoztak a román és török segédhadak. 1645-ben a román fejedelmek nem kaptak parancsot a portától, hogy segítsék meg Rákóczyt. Rákóczy próbált saját pénzén katonákat fogadni a két

⁵¹ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 315—317. o.

⁵² Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 141—143.

vajdaság területén, de nem sok sikerrel. Hiányoztak 1645 júniusában a fősergeből a fizetett hadak is, mert ezek legnagyobb része már Bakos vezérletével a Morva mellett tanyázott. A későbbi hadműveleteknél Rákóczy számíthatott ezekre. Nem indult azonban el Rákóczyval hadának jelentős része, melyet különféle feladatok elvégzésére hagyott hátra Kassa, Szendrő és Patak vidékén. Először is erős őrségeket rendelt Kassa, Szatmár, Tokaj, Kálló, Ónod, Putnok és Diósgyőr váraiba; összesen 1500 gyalogot és 950 lovaszt osztott szét ezekben.⁵³ Ostromlóereg maradt vissza Szendrő alatt is, székely gyalogok, hajdúk, vármegyei lovasok Huszár Mátyás vezetésével, legalább 1000—1500 ember.⁵⁴ Ostromló sereget küldött Szepesvár és Szádvár alá. Szepes és Sáros vármegye seregeinek nem kellett elmenniük Rákóczyval, hanem Szepesvár ostroma lett feladatuk. Torna és Gömör megye katonasága Szádvár megrekesztésére maradt vissza.⁵⁵ A négy megye katonasága legkevesebb 1000—1500 főt jelentett. Rákóczy Reöthy Orbánt nevezte ki a várőrségek és ostromló seregek főparancsnokává, generálisi és locumtenensi címmel. Ő alá tartoztak még a magyarországi Rákóczy-birtokok katonái, a szükség esetén még felül-tetendő hajdúk, illetve az Erdélyből még kiküldhető székelyek. Reöthy parancsnoksága alá így kb. 7—8000 főnyi katonaság tartozott, mely mint egy tartaléksereget képezett.

A tartaléksereg első számú feladata lett a még császári kézen levő várak bevétele a Felvidék keleti részén. Szendrő ostroma már Rákóczyék indulásakor is folyt, hamarosan megkezdődött Szepesvár és Szádvár blokározása is, ezeken kívül még Balog és Murány vár ostroma volt tervbe véve. A várak bevétele azonban csak egyik feladata volt Reöthy hadának. A tartalékhadsereget Rákóczy elsősorban védelmi célokra hagyta hátra. A 7 vármegyét és Kassát akarta vele biztosítani bármely oldalról jövő támadással szemben, arra az időre, amíg a főereg Morvaországban, vagy Ausztriában jár. I. Rákóczy György elsősorban egy Lengyelország felől jövő támadástól félt. Igyekezett ugyan magát errefelé is biztosítani. Még február folyamán elküldte Bethlen Farkast Lengyelországba, a lengyel nemesek közé, hogy hangulatot teremtsen ügye mellett.⁵⁶ Később Baksi Istvánt Varsoba küldte a lengyel királyhoz. Baksi jelentésében biztosította Rákóczyt afelől, hogy a lengyelek nem fognak beleavatkozni a háborúba. Ugyan a császáriakkal rokonszenveznek és nem bánnák a svédek és Rákóczy vereségét, de félnék a svédektől és így távol akarnak maradni a harctól.⁵⁷ Ez azonban nem nyugtatta meg egészen Rákóczyt.

⁵³ I. Rákóczy György levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. jún. 5.

⁵⁴ Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 143. o.

⁵⁵ Szülőgyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 324—327. o.

⁵⁶ Bethlen F. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. febr. 18.

⁵⁷ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. X. 425—429. o.

Attól tartott, hogy majd Homonnai ismét lengyel földön szervez csapatokat, mint 1644-ben, és onnan tör be Kassa vidékére egyes lengyel urak segítségével. A lengyel urak között voltak olyanok, akik már májusban nyíltan segítették elenségeit. Így Krakovski vajda Lublóról segítséget küldött a murányiaknak, sőt még portyázókat is küldött a Szepességre.⁵⁸ Rákóczy nem akarta, hogy egy Lengyelország felől jövő támadás visszatérésre kényszerítse, mint ahogy az 1619-ben Bethlennel történt.

Reöthy seregeinek másik elképzelhető ellensége a török volt. Rákóczy ugyan remélte, hogy ha nem is támogatja a török, legalábbis nem akadályozza meg hadakozását, de velük szemben sem ártott az óvatosság.

7–8000 főnyi lehetett Reöthy tartalékserege, kb. ugyanennyi Bakos előreküldött hada. A főszereg ezekután nem lehetett több 15 000-nél, és ennyiről tudtak Torstenson környezetében is.⁵⁹ A főszereget vonulásakor hosszú kocsioszlop követte. Ez vitte a löszert és élelmet. A főszeregnél volt a tüzérség is. 40 ágyút vitt Rákóczy magával. Húsz közülük nehéz ostromágyú volt, húsz és negyven fontos ágyú.⁶⁰ Torstenson már nagyon várta ezeket, meg azt a 400 mázsa lőport, amit a szekerek vittek. De még türelmesen várni kellett a svéd vezérnek, mert Rákóczy hadai elég lassan haladtak. Június 9-én indultak el Szikszóról és Edelényen, Putnokon keresztül 17-én még csak Rimaszombathoz érkeztek el. A sok szállítószekér lassította meg a hadsereg mozgását.

Rimaszombaton, június 18-án török követ, Behzáde Mehmed csausz érkezett Rákóczy táborába Ibrahim szultán levelével.⁶¹ A szultán újból megerősítette I. Rákóczy Györgyöt Kassa és a 7 vármegye birtokában, de ugyanakkor megtiltotta tovább előnyomulását és utasította, hogy a békét meg ne zavarja, a porta parancsa ellenére semmibe se avatkozzon, tartsa magát szigorúan az 1644 novemberi utasításhoz.

A szultán levelének végrehajtása azonnali visszafordulást követelt volna. Erre I. Rákóczy György nem volt hajlandó. Úgy érezte, hogy megsalták, becsapták. Követe, Serédi István május végén, június elején azzal biztatta, hogy megkapja majd az engedélyt a további hadakozáshoz, terjeszkedéshez.⁶² Rákóczy hitt is követének, nem is, minden esetre gyanakodott, hogy titokban a török és a német már megegyeztek és a portán követével csak azért tárgyalnak, hogy őt megsarcolják, minél több pénzt csaljanak ki tőle.⁶³ A svéd győzelmekben

⁵⁸ Dudik. 1874. 174–178. o.

⁵⁹ Dudik. 1874. 167–168. o.

⁶⁰ Dudik. 1874. 179. o.

⁶¹ Török–magyarkori Állami Okmánytár. III. 337. o.

⁶² Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 842–843. o.

⁶³ Szilágyi: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 839–841. o.

bízott, azt remélte, hogy ezeknek híre majd számára kedvező hatást teremt a portán.

A török és a német valóban megegyeztek I. Rákóczy György háta mögött. A török eszköznek használta fel I. Rákóczy György támadását, arra, hogy a császáriaktól engedményeket csikarjon ki. Rákóczy támadásának hatására indult végre 1644-ben császári követség Konstantinápolyba, többévi halogatás után és ajándékot is vittek a követtek magukkal. A tárgyalások 1645 tavaszán már annyira előre haladtak, hogy májusban török követ ment Bécsbe a végső megállapodás aláírására.⁶⁴

1645-ben a békére mind a két félnek szüksége volt. Egy török támadás rendkívül rosszul jött volna 1645-ben a Habsburgoknak, de békére volt szüksége most a töröknek is az északi határon. 1645-ben indult meg a krétai háborúk sorozata. Mehmed nagyvezér nem volt katona, de belpolitikai okokból szüksége volt erre a háborúra. Előde, Musztafa volt a hadsereg embere és amikor a szultán az udvari párttól támogatva kivégeztette Musztafát, a janicsárokat is megtizedelték. A hadsereget azonban ez nem törte meg. Magatartása egyre fenyegetőbbé vált a szultánnal és udvarával szemben. Mehmed nagyvezér, aki az udvari párt embere volt, háborúval próbált szabadulni a katonáktól. Legtöbb sikerrel a gyengén védett Kréta szigetének megtámadása kecsegtette a törököt. A Földközi-tengeren ugyan nem Kréta, hanem Málta volt a törökök fő vetélytársa, azonban Málta ellen kockázatosabb lett volna hadakozni. Így május 10-én Juszuf szerdár a török hajórajjal Kréta ellen futott ki Konstantinápoly kikötőjéből. A török érdeklődése tehát a Földközi-tenger vidéke felé fordult és ezért Azovnál, a lengyel határ mentén, és Magyarországon a béke biztosítása lett célja.⁶⁵

I. Rákóczy György Rimaszombatnál rendkívül határozottan viselkedett, miután megkapta a szultán letiltó levelét. Titokban tartotta a levél tartalmát, hogy a hadakban riadalom ne támadjon. Azután elrendelte a további előnyomulást, a hadjárat folytatását, Bizott benne, hogy ha sikereket tud majd elérni, a porta megváltoztatja álláspontját.⁶⁶ Leveleket is írt a portára. Egyet a nagyvezérnek, melyben kifejtette, hogy nem érti a letiltást. A császáriak a vele folytatott tárgyalásokon nem akartak lemondani a 7 vármegyéről. Ő ezekért küzd most is. Nem kívánhatják tőle, hogy megvárja, míg a császáriak megbékélnek a svédekkel és azután ellene fordulnak és akár Erdélybe is betörnek. Új utasítást kér, mely ha megbékélést ír elő, nyomban engedelmessé fog.⁶⁷ E levél ügyes diplomáciai húzás volt. Nem mondott ellent a szultánnak, csak mint aki nem érti a dolgot, felvilágo-

⁶⁴ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. május 12.

⁶⁵ Jorga: Geschichte des Osmanischen Reiches. III.

⁶⁶ Kemény: Önéletírása. 428—429. o.

⁶⁷ Török—magyarkori Állami Okmánytár. III. 349—352. o.

sítást, újabb utasítást kért. Újabb levél, válasz csak egy hónap múlva volt várható a posták lassúsága miatt, azaz Rákóczy ezzel legalább egy hónapot nyert a hadjárat folytatására. Egy másik levelet Rákóczy Serédinek küldött. Utasította, hogy lépjen érintkezésbe a francia és hollandi ágensekkel Konstantinápolyban és együtt próbálják a szultánt és a nagyvezért szándékuk megváltoztatására bírni. Még 10 000 tallér ajándék ígéretere is felhatalmazta követét, de azért figyelmeztette is, hogy felesleges és káros kiadásoktól óvakodjék!⁶⁸

A fősereg június 19-én indult tovább Rimaszombattól Fülekhez. Arra nem volt idő, hogy az erős őrséggel megrakott várat ostrom alá vegyék, de azt sem akarta Rákóczy, hogy a vár és város sértetlenül maradjon háta mögött. Ezért 20-ról 21-re virradó éjjel a fejedelem hadai rohammal bevették Fülek városát, és felgyújtották, hogy ne szolgálhasson nagyobb erőknél gyülekezőhelyül. Fülek után Szécsény, Gyarmat és Palánk voltak a következő állomások. Palánktól északnyugatnak fordult a fősereg és Barsnál elérte a Garamot. Léva vára és városa ez alkalommal semlegességet fogadott és így Rákóczy június harmincadikán csapataival nyugodtan kelhetett át a folyón.⁶⁹ Barstól Gyimes várához mentek, majd innen egészen északi lett előnyomulásuk iránya és július 3-án Nagytapolcsányhoz érkeztek. Rákóczy azért fordult ennyire északnak, mert Torstenson csapatokat küldött eléje s ezek Trencsénen keresztül közeledtek. Ismét Douglas volt az, akit Torstenson néhány lovasezreddel a magyarok elé küldött.

Douglas lovasaival július 4-én érkezett meg I. Rákóczy György nagytapolcsányi táborába. Még magyar csapatok is jöttek Bakos hadából Douglással Jármí Ferenc vezetésével. Torstenson azért küldte Douglast Rákóczy elé, hogy siettesse előnyomulását. Véleménye szerint Rákóczy csigalassúsággal közeledett, pedig neki már nagy szüksége lett volna Rákóczy segítségére, emberben és hadiszerekben egyaráni.

Torstensonnak július elején még nem kellett császári felmentő hadaktól félnie. A császári ezredek még mindig csak gyülekeztek, Csehországba érkezett Montecuccoli sziléziai hadteste és ehhez csatlakoztak a többé-kevésbé helyreállított ezredek. A csehországi hadak főparancsnoka ismét Gallas lett, aki szokásához híven nem mozdult, nem támadott és így Torstensonnak nem sok gondot okozott. Valamivel aktívabb volt a Bécs és Pozsony térségében gyülekező hadsereg. Ehhez tartozott Forgács Adám hada Érsekújváron, mely június végén visszafoglalta Nagyszombatot a helybeli polgárok segítségével.⁷⁰ Az érsekújváriak sokat portyáztak és kisebb ütközeteik is voltak Rákóczy felvonuló hadának portyázóival. Újváron kb. 3000 könnyű lovas gyűlt egybe Forgács

⁶⁸ Beke—Barabás: I. Rákóczy György és a Porta. 769—772. o.

⁶⁹ Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 144—145. o.

⁷⁰ Kemény: Önéletírása. 436. o.

Ádám parancsnoksága alatt.⁷¹ A német ezredek Pozsony táján sem igen mozogtak, fő gondjuk a dunai átkelőhelyek elsáncolása volt.

Rákóczy Nagytapolcsánynál néhány napig pihentette seregeit. Ezalatt megjelentek nála Nyitra és Bars megye hódoló követei és végre egy főúr is, Illésházy Gáspár.⁷² Rákóczy élvezte diadalát. Egy-két vár kivételével a Vágig minden meghódolt előtte; legfőbb ellensége, Eszterházy Miklós, menekülni kényszerült birtokáról, Semptéről a fejedelmi hadak elől. Rákóczy már nem is igen tartott a császáriaktól. Az izgatta inkább, hogy míg ő nyugaton jár, nem történik-e valami baj a 7 vármegyével és Erdélyel. Éppen ezért már Tapolcsányról csapatokat indított haza, Jármít küldte vissza. Elhatározta, hogy amint egyesül Torstenson hadseregével, haza fogja bocsátani a vármegyei seregeket és helyükbe német csapatokat fogad. Azt remélte, hogy így az erdélyi hadak nélkül is kb. 12 000 főnyi hadat tud majd tartani, magyar és német zsoldosokból.

Akkor, amikor Rákóczy úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a császáriaktól nincs többé mit félni, ismét tévedett. Újból bebizonyosodott, hogy gyenge hadvezér. Csupán a pillanatnyi hadihelyzettel számolt és nem vette figyelembe a várható fejleményeket. Nem számolt a Habsburg-birodalom tartalékaival, pedig az előző évek tapasztalatai megtaníthatták volna ezek figyelembe vételére. Területek meghódításával eldöntöttnek vélte a háborút, és nem látta annak fontosságát, hogy az ellenséges hadat megsemmisítsék. Célját elértnek látta azzal, hogy elérkezik Torstensonhoz, mehetnek most már haza a seregek. Új hadsereget akart szervezni az ellenség orra előtt és ezt elsősorban a svédek költségén kívánta végrehajtani. Zsoldosokat akart a vármegyei seregek helyett, ami kétségkívül nem lett volna rossz csere, hiszen 1645-ben már senki sem vitatta a zsoldos hadak fölényét a felkelőkkel szemben. Rákóczy szemében azonban nem az volt a fontos, hogy zsoldosai legyenek a megyei seregek helyébe, hanem, hogy a magyarok helyébe ő is német katonákra tehesse szert. Leegyszerűsítve látta a problémát. A svéd és császári ezredek sikerét a németek nagyobb bátorságából vezette le és így állította szembe a német katonákat saját csapataival, melyek csak kisebb eredményeket tudtak elérni.

„A mi nemzetünk elrestült, tunyult s a hadakozáshoz kedvetlen indulatját jól tudja, egyáltalában az hadakozásnak continuálását noha szomorúan, de meg kell vallanunk, mi ezekkel végben nem vihetjük, hanem idegen nemzetet is kell fogadnunk.”⁷³ Rákóczy faji különbséggel magyarázott ott, ahol elsősorban szervezési, kiképzési különbségről volt szó. Ezért 1645-ben egyszerűen németeket akart fogadni, és nem gondolt arra, hogy nem akármilyen németekre, hanem begyakorolt német Landsknechtekre volna szüksége. Ezeket azonban 1645 nyarára már

⁷¹ Forgács A. levele. Országos Levéltár. Batthány 1. t. 1645. júl. 5.

⁷² *Beke-Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 767–768. o.

⁷³ *Szilágyi*: Svéd–francia okmánytár. 328. o.

felszívta a császári hadszervezés, az örökös tartományok területén, illetve a svéd hadsereg, melynek csak a vezetése és neve volt svéd, állományának viszont több mint 90 százaléka németekből tevődött ki.⁷⁴ Morvaországban és Ausztriában nem lézengtek ekkor felfogadható szabad zsoldosok, alapos hiba volt tehát Rákóczy részéről, mikor ilyenekre épített. Pedig a fejedelem sokáig kitarított téves elgondolása mellett és közben egymás után küldte haza magyar seregeit, mielőtt egy német zsoldost is tudott volna fogadni.

A fejedelmi hadak hadműveletei július—augusztusban

Rákóczy hadseregével július 7-én indult tovább Nagytapolcsányból. A következő napon átkelt Galgócnál a Vágon. Innen csapatokat küldött ki Rákóczy Zsigmond és Kemény vezetésével Nagyszombat újbóli elfoglalására. A város egy-két ágyúlövés után megadta magát (július 9.). Csak a vezérek mentek be kevés katonával, nehogy kifosszák a hadak a várost.⁷⁵ Székely gyalogokat hagytak őrségnek, majd visszatértek Rákóczy György táborába, mely ekkor már Szomolyánnál volt, a Fehérhegy lábánál. Itt csatlakozhatott Rákóczyhoz Bakos és hadteste is.

Most dönteni kellett a további teendők felől. Rákóczy Pozsonyt szerette volna elfoglalni, illetve legjobban azt szerette volna, ha Torstenson még májusban elfoglalta volna a várost számára. Akkor júliusban már akadály nélkül juthatott volna a Dunántúltra is.⁷⁶ De ha már ez elmaradt, akkor most, júliusban akart Pozsony ellen vonulni és ehhez Torstenson segítségét kérte.⁷⁷ Torstenson viszont ugyanakkor Rákóczy segítségét kívánta igénybe venni Brünn ostromához.⁷⁸ Torstenson azt akarta, hogy Rákóczy hadai menjenek Morvaországba, Rákóczy viszont Magyarországon akart egyesülni Torstensonnal, vagy legalább is hadának jelentős részével. Rákóczy is, Torstenson is saját elképzelését kívánta szövetségére rákényszeríteni. Arról viszont nem igen volt szó, ami mindkettőjük számára a legcélszerűbb lett volna, arról, hogy egyesüljenek és utána felkeressék az ellenséges hadakat, túlerejükkel megsemmisítsék azokat. Újabb nagy győzelem után már könnyebb lett volna a várakat és városokat elfoglalni. A Rákóczy és Torstenson közötti tárgyalások során felmerült ez a gondolat is, Kemény János képviselte, azonban nem talált meghallgatásra.⁷⁹

⁷⁴ Torstenson Krisztina királynőnek írt levelében arról panaszkodott, hogy mind össze 5 compánia valódi svéd volt vele. *Dudik.* 1874. 155—161. o.

⁷⁵ *Kemény: Ünéletírása.* 440. o.

⁷⁶ *Szilágyi: Svéd—francia okmánytár.* 306—308. o.; *Dudik.* 1874. 155—161. o.

⁷⁷ *Szilágyi: Svéd—francia okmánytár.* 325—328. o.

⁷⁸ *Szilágyi: Svéd—francia okmánytár.* 322—324. o.

⁷⁹ *Kemény: Ünéletírása.* 444. o.

Kompromisszumos megoldás jött végül létre. Rákóczy segítséget küldött Torstensonnak; július 13-án hadseregének kb. egyharmada, 136 zászlóalja, mintegy 7800—8000 ember elindult négy ostromágyúval és két mozsárral, Rákóczy Zsigmond és Kemény János vezetésével Brünnhöz.⁸⁰ Rákóczy ugyanakkor kb. 15.000 emberrel a Fehérhegyen innen maradt és Pozsonyt fenyegette. Torstenson a segítség fejében megígérte, hogy amint elesik Brünn, átjön Magyarországra és segíti Rákóczyt Pozsony elfoglalásában.⁸¹

Torstenson segítsége csak ígéret maradt. Pedig I. Rákóczy György nagyon számított a svédek segítségére és a svéd csapatokat nemcsak Pozsonynál akarta felhasználni, hanem jóval keletebbre is. Amikor Zsigmond fiát és Keményt Brünnhöz küldte, utasította őket, hogy Torstensontól azonnal 1500 gyalogost követeljenek, azokat a gyalogosokat, akiket az 1643-ban kötött szövetségi szerződésben a svédek megígértek. Még 600 lovast kért ezek mellé, és célja az volt, hogy ezeket Kassa vidékére küldi alá.⁸² Újabb bizonyítéka ez annak, hogy Rákóczyt július közepén már elsősorban Kassa és Erdély védelmének gondja foglalkoztatta. A császári seregek elleni harc már mellékes volt számára. Csak így magyarázhatjuk meg azt az egészen helytelen elgondolást, hogy az ellenséges hadak közelében lévő fő erőket ilyen alaposan meg akarta gyöngíteni és a kivont csapatokat messzi tarta-
lékba akarta küldeni. I. Rákóczy György júlyusi információi szerint nem volt valószínű, hogy Kassa vidékét a közeljövőben támadás érné, éppen ezért az oda küldendő kb. 2000 főnyi svéd had tétlenül, felhasználatlanul tanyázott volna, akkor, amikor ezekre Brünnél vagy Pozsonynál, esetleg egy nyílt csatában égető szükség lett volna.

Torstenson azonban nem küldte el a gyalogosokat és lovasokat, nem is küldhette, ha folytatni akarta Brünn ostromát. Az ostromnál a legfőbb gondja éppen az emberhiány volt. Hiszen Rákóczyra is azért volt szüksége, hogy új csapatokhoz jusson. Annyira szüksége volt Rákóczy seregeire, hogy elvben még Rákóczy kérésébe is beleegyezett, csak teljesítését tette Brünn elfoglalásától függővé. Hajlandó volt Kassára csapatokat küldeni, csak azt kötötte ki, hogy ezek küldése titokban történjék, vagy valamilyen ürüggyel, mert nem kívánta provokálni sem a lengyeleket, sem a törököket.⁸³

Egyelőre azonban Brünn ostroma volt a legfontosabb és ebbe I. Rákóczy György is kénytelen volt beleegyezni, beletörődni.

Rákóczy Zsigmond és Kemény seregei július 17-én értek Brünn közelébe és már érkezésükkel is segítettek Torstensonnak. Gallas ugyanis július közepén végre megindult Prága vidékéről Brünn

⁸⁰ Dudík. 1874. 189—190.; *Szilágyi*: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 849—850. o.

⁸¹ Dudík. 1874. 187—189. o.

⁸² *Szilágyi*: Svéd-francia okmánytár. 325—328. o.

⁸³ Dudík. 1874. 187—189. o.

felé, azonban amint meghallotta a magyar segítség érkezését, nyomban visszafordult.⁸⁴ A magyar csapatok nem mentek egészen Brünnig. Hodoninnál keltek át a Morván, majd Hustopece (Auspitz) közelében Dyje (Thaya) folyónál ütöttek táborot július 17-én. Innen Rákóczy Zsigmond és Kemény kisebb kísérettel és az ágyúkkal Brünnhöz ment. Rákóczy ágyúi már július 19-én tüzelni is kezdtek a városra.⁸⁵ A magyar vezérek, miután megtekintették a vár alatti ostromberendezéseket, visszatértek a Dyje menti táborba. Innen az elkövetkezendő napokban portyázókat küldtek ki mindenfelé, így Bécs felé is.⁸⁶ A magyar hadak fő feladata azonban az volt, hogy a vár ostromát délfelé fedezzék.

I. Rákóczy György július 22-ig Szomolyánál maradt a Fehérhegy keleti oldalán. Ekkor ő is elindult Morvaország felé, átkelt a hegyen és a Morva folyó mellé, Holicshoz vonult. Közben rendszeresen küldözgette haza csapatait.⁸⁷ Pedig helyzete egyáltalán nem volt rózsás. Lipót Vilmos július végére Pozsony körül már 7—8000 emberrel rendelkezett s maga mellé rendelte Forgács Ádámot is könnyűlovasaival. Rákóczy főserege ellen készült. Rákóczy erről csak portyázói útján értesülhetett, a lakosság részéről nem kapott támogatást. 1644-ben a Felvidék keleti részén a parasztok és polgárok Rákóczy szövetségesei voltak, és még a harcokban is résztvettek. A nagyszombati polgárság ezzel szemben, mint láttuk, a császáriaknak segített. Hasonló volt a Fehérhegy környéki parasztság magatartása is. A parasztok itt Rákóczy seregei ellen folytattak partizán harcot. Ez a harc valószínűleg akkor indulhatott meg, amikor június elején Bakos hadai fellázadtak és fosztogatni kezdték a parasztságot. Rákóczy is megemlékezett arról, hogy a fellázadt hajdukak hogy ölték a parasztok.⁸⁸ Azonban ez az esemény a parasztságot nemcsak a fellázadt hajdukkal állította szembe, hanem Rákóczy egész vállalkozásával. Ezt a császári részen érezték is, és nagy jelentőséget tulajdonítottak a júniusi parasztmegmozdulásnak. Június 9-én III. Ferdinánd utasította Czobor Imrét, Pozsony megye főispánját, hogy ne engedje, hogy a földesurak megakadályozzák jobbágyaikat a fejedelmi hadak elleni harcban. Támogassa a parasztok küzdelmét, mert a parasztok elvághatják Bakos összeköttetését Nagyszombat felé és megakadályozhatják hátramaradt csapatainak átkelését a Fehérhegyen.⁸⁹ A Fehérhegy környéki parasztság Rákóczy ellenes magatartása állandósult.

⁸⁴ Szilágyi: I Rákóczy György keleti összeköttetései. 849—850. o.

⁸⁵ Koller. 1845. 58. o.; I. Rákóczy György tüzérségének Brünnnél való szerepléséről bővebben *Makkai László*: I. Rákóczi György tüzérségének történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, 1954.

⁸⁶ Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 148. o.

⁸⁷ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 342—343. o.

⁸⁸ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 329. o.

⁸⁹ III. Ferdinánd levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Kiemelt misszilisek. 1645. júni 9.

Júliusban már Rákóczy főeregét zaklatták, úgy hogy Rákóczynak gyalogokat kellett ellenük küldenie.⁹⁰ Rákóczy véleménye szerint júliusban a parasztság több veszteséget okozott seregeinek, mint a császári katonaság.⁹¹

A Fehérhegy környéki parasztság tehát egészen másképpen viselkedett az 1644/45-ös hadjárat folyamán, mint az északkelet-magyarországi parasztok. Keleten a parasztok harcoltak a legkövetkezetesebben a császári elnyomás ellen és így legbiztosabb támaszai lettek Rákóczy György szabadságharcának is. A nyugati megyék parasztjai is eleget szenvedtek a császári elnyomástól, a katonaság fosztogatásától évtizedeken keresztül, de végül mégsem a császáriak, hanem Rákóczy hada ellen fogtak fegyvert. A hajduk fosztogatásai robbantották ki a parasztok harcát, de hogy ez a harc állandósult, annak egyéb oka is kellett, hogy legyen. Talán a katolikus papság irányította itt a parasztság harcát az „eretnek” Rákóczy ellen, vagy a fejedelmi hadak újabb kicsapongással ingerelték fel így a lakosságot, nem tudhatjuk. Azok a források, melyek alapján ez a tanulmány készült, erre a fontos kérdésre nézve nem adnak felvilágosítást.

Lipót Vilmos július 26-án, vagy 27-én indult el dévényi táborából a parasztok által zaklatott Rákóczy ellen. Rákóczy akkor már Holicnál táborozhatott. A császári hadvezetőség észrevétlenül akart Rákóczy táborán rajta ütni, bíztak benne, hogy ez sikerülni fog. Tudták, hogy a fejedelmi hadak táborhelyüket nem sáncolják és hiányos szokott lenni a tábor biztosítása is. Az észrevétlen megközelítéshez elsősorban gyorsaságra volt szükség, éppen ezért nem ment az egész hadsereg Holicshoz, hanem csak 3 és félezer válogatott lovas. A hadsereg többi részével Lipót Vilmos visszamaradt Stomfánál. A kiküldött lovasság magabiztosan nyomult előre. Parancsuk úgy szólt, hogy az ellenséget még akkor is támadják meg, ha az kétszer, vagy háromszor is annyi lenne, mint ők. Holicshoz érkezve azonban nem találtak semmit sem. I Rákóczy György értesülve a császári had közeledéséről, egész hadával, szekereivel átkelt a Morván és mire a császáriak megérkeztek, már a folyó választotta el tőlük. A császári hadsereg csupán egy 300 főnyi hajducsapattal találkozott, akik bátran ellenálltak a császári előőrsök támadásának, de amikor megjelent az ellenség főhad, elmenekültek. A császári hadsereg végül elindult visszafelé, anélkül, hogy eredményt ért volna el.⁹²

I. Rákóczy György kikerülte az ellenséget, portyázói időben tudósították az ellenség közeledéséről.⁹³ Azonban a Morva jobb partján sem érezte magát még biztonságban. Sürgősen maga mellé rendelte a Rákóczy Zsigmond és Kemény vezette hadtestet, sőt még a svédektől

⁹⁰ Forgács Á. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. júli. 14.

⁹¹ *Beke-Barabás*: I. Rákóczy György és a Porta. 776–777. o.

⁹² Forgács Á. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. júli. 29.

⁹³ Kemény: Önéletírása. 449. o.

is kért 3000 lovas segítséget.⁹⁴ Hamarosan kiderült, hogy már nincs mitől félni, a császáriak elvonultak. Erre most Kemény és Douglas indult el nagyobb szabású portyázó támadásra 2000 magyarral és ugyanannyi svédvel. Útjuk Bécs felé vezetett, de mivel nem találtak ellenséget, ők is eredmény nélkül tértek vissza.⁹⁵

I. Rákóczy György augusztus elején már megunta a harcot, és állandóan a 7 vármegyéért és Erdélyért aggódott. Hajlandó volt már megbékélni a császáriakkal, akik újabb áldozatokra is kaphatók voltak, hogy Rákóczyt elválasszák Torstensontól. Jogos volt-e Rákóczy aggodalma hátrahagyott országáért, vagy sem, olyan veszély fenyegette-e ezeket a területeket, melynek elhárítására okvetlenül vissza kellett fordulni Morvaországból? — olyan kérdések ezek, melyeket okvetlenül tisztáznunk kell.

A katonai helyzet Északkelet-Magyarországon 1645 nyarán

I. Rákóczy György Kassa vidékét elsősorban a lengyelektől, illetve Lengyelországból jövő támadástól féltette, Erdélyt és a Partiumot pedig a töröktől. Az ellenségeskedés megakadályozására követe volt Konstantinápolyban és Varsóban. Ugyanakkor a határmenti várakból állandóan kémeket küldött ki, akiknek az volt a feladatuk, hogy híreket szerezzenek a közelben lezajlott csatamegmozdulásokról. A lengyel határt Zborórról és Munkácsról figyelték, a törököket pedig Váradról és Jenőről.

Varsói követe, Baksy István, 1645. június 10-én jelentett a fejedelemnek.⁹⁶ Ekkor volt kihallgatáson a királynál. Jelentésében megnyugtatta Rákóczyt, hogy a lengyelektől nincs mit félnie. Hosszú-tóthy püspök, a császári követ, hiába próbálta a lengyeleket rávenni arra, hogy avatkozzanak bele a háborúba, még csak azt sem engedélyezték, hogy a császáriak fegyvereseket toborozzanak Lengyelország területén. Igaz, hogy Rákóczy számára sem engedték meg a fegyvervásárlást. Teljes semlegességre törekedtek. Nem mondtak ellent Baksy jelentésének a határmentéről befutott hírek sem. Kis Tamás a makovicai uradalomból július 6-án azt jelentette, hogy a szomszédságban a lengyeleknél nem észlel semmi gyanúsat. Őrzik ugyan Magyarországra felé az utakat, de ennek oka a pestis, mely ez idő tájt a Felvidéken újból felütötte fejét.⁹⁷ Július folyamán s augusztus elején sem változott a helyzet, ekkor Lorántffy Zsuzsánna állapította meg, hogy

⁹⁴ Dudik. 1874. 191—192. o.

⁹⁵ Kemény: Önéletírása. 450. o.; Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 148. o.

⁹⁶ Baksy I. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júni. 10.

⁹⁷ Kiss T. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júli. 6.

nincsenek ártalmas hírek Lengyelország felől.⁹⁸ Ezek után megállapíthatjuk, hogy lengyei részről 1645 nyarán nem fenyegette veszély Kassa vidékét. Rákóczy csak a múltban előforduló támadások alapján féltette e területeket. 1619-ben és 1644-ben lengyel területről indult ki egy-egy támadás az erdélyi fejedelmek ellen, de ebből még nem következett szüségyszerűen, hogy hasonló támadásnak kell 1645-ben is lennie, akkor, amikor ennek ellentmondanak a követi jelentések és a kének hírei.

A török veszély már komolyabb volt, de nem volt egyértelmű itt sem a helyzet. Serédi István a fejedelem utasítására Konstantinápolyban mindent megtett, hogy megváltoztassa a porta határozatát. Egy tekintette reménytelennek a helyzetet még július végén sem. Egy svéd követ küldését sürgette a portára, és azt remélte, hogy azzal eredményt tudna elérni.⁹⁹ I. Rákóczy György Rimaszombatból írt levelére a nagyvezér július végén adott választ. Mehmed nagyvezér megerősítette Rákóczyt a 7 vármegye birtokában, de ugyanakkor megtiltotta, hogy német földre, azaz császári birtokra „egy láb-nyomnyira” is menjen, vagy a svédekkel egyesüljön.¹⁰⁰ Ez a levél azonban Rákóczyhoz már csak a béke megkötése után érkezhett. Különben is kérdés, hogy 1645 nyarán a töröknek módjában lett volna-e Rákóczy ellen fegyverrel fellépni, illetve, ha Rákóczy komoly sikereket ért volna el, végül nem egyeztek volna-e bele újabb terület szerzésébe a német császár kárára? 1645 nyarán a krétai háború miatt nem igen lett volna mód arra, hogy nagyobb török sereget küldjenek Rákóczy ellen. Erre a fejedelem is gondolhatott, mert követe útján tudott a krétai háborúról. Rákóczy csak a magyar területen állomásozó török csapatoktól tarthatott 1645 nyarán. Ezeknél viszont nem volt teljes az egyetértés. Husszein budai vezér a portai politikának megfelelően viselkedett. Június végén levelet küldött Rákóczynak, ki ekkor már Kistapolcsánynál járt, és felszólította, hogy forduljon vissza, és hagyjon fel Szendrő ostromával is.¹⁰¹ Mehmed egri pasa viszont jóindulatáról és támogatásáról biztosította július végén Rákóczyt. Megígérte, hogy mint jó atyafi meg fogja védelmezni Rákóczy várait.¹⁰² És az egri törökök ennek megfelelően is viselkedtek. Július folyamán rajtaütöttek Fülek vidékén és nyugtalanították a császáriakat.¹⁰³

A helyzet Jenő környékén volt a legveszélyesebb. A jenői kapitány először július közepén fordult segítségért a váradi kapitányhoz,

⁹⁸ Lorántffy Zs. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 10.

⁹⁹ *Szülőgyi*: I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 850–851. o.

¹⁰⁰ Török-magyarkori Állami Okmánytár. III. 357–361. o.

¹⁰¹ Török-magyarkori Állami Okmánytár. III. 352–354. o.

¹⁰² Mehmed pasa levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júli. 27.

¹⁰³ Forgács A. levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645 júli. 5.

Ibrányihoz, hivatkozva a török gyülekezésére.¹⁰⁴ Azonban támadásra itt sem került sor, sem júliusban, sem augusztusban. Szilágyi András jenői kapitány még augusztus 24-én is csak a török rossz szándékáról beszélt, arról, hogy a török álnoksággal akarja Jenőt megszállni.¹⁰⁵ Szilágyi valószínűleg meglepetésszerű támadásra gondolt, amikor az álnokság kifejezést használta, azaz a közelben nem voltak olyan török erők, melyek jelenlétéből rendes ostromra számíthatott volna.

Összegezve az elmondottakat, Rákóczynek a töröktől sem kellett volna 1645 nyarán annyira félnie, hogy okvetlenül békét kössön és visszaszálljon keletre. Különösen indokolatlanná teszi nagy sietségét, hogy minél előbb visszatérjen birtokainak védelmére az induláskor éppen a lengyel és török veszély miatt hátrahagyott tekintélyes tartalékhadsereg. Miért nem bízott most a hátrahagyott seregekben, mikor sem lengyel, sem török részről nem is volt olyan nagy a veszély?

A tartalékban hátrahagyott csapatok egy része a nyár folyamán a várakban pihent, másik része Rákóczy utasításának megfelelően várakat ostromolt. Szendrő ostroma volt a legfontosabb. Az ostrom itt már Rákóczy főeregének megindulása előtt megkezdődött, még május elején és 10-re már el is foglalták az alsó várat. A felső vár azonban továbbra is keményen ellenállt, sőt őrsége időnként még ki is ütött. A falakat erősen lötték, de az ágyúk támasztotta réseket az őrség fával mindig betömte. Gyulai Ferenc vezette májusban az ostromot és még ostromárkokat is készíttetett. Május végén azzal a kérelemmel fordult Reöthy Orbán generálishoz, hogy szerezzen neki bányászokat, akikkel aknákat furathatna.¹⁰⁶ Reöthy ezeket a bányavárosokból kívánta előteremteni. Az aknákkal Gyulai a bástyákat akarta felrobbantani, mert az ágyúk csak a bástyák közötti kőfalakat tudták lerombolni.¹⁰⁷ Szendrő vár ostroma tehát május végén igen erőteljesen folyt. Júniusban viszont lanyhult a harc a vár körül. Valószínűleg elvonultak az addigi ostromlók Rákóczyval, és helyükbe gyengébb felszereléssel székelyek, hajduk és vármegyei seregek jöttek. Gyulay is elment a vár alól, helyette Huszár Mátyás lett júniusban az ostrom vezetője. Ő abbahagyta az ostrommunkálatokat és blokkolta a várat. A kiéheztetésben bízott. A vár kapitányával tárgyalásba is kezdett a vár megadása végett.¹⁰⁸ Azonban sem az ostromzárás kiéheztetés, sem a tárgyalások nem vezettek eredményre. Az ostromló se-

¹⁰⁴ Ibrányi M. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júli. 19.

¹⁰⁵ Szilágyi A. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 24.

¹⁰⁶ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. máj. 26.

¹⁰⁷ Gyulay F. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júni. 15.

¹⁰⁸ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. június 15.

regekből megindult a szökés, ami a pestissel együtt fogyasztotta számukat.¹⁰⁹ A vár német kapitánya pedig nem kapitulált. Tárgyalni hajlandó volt, de csak akkor volt kapható a vár átadására, ha erre a császár utasítja. Arra hivatkozott, hogy nem akarja eljátszani húsz év alatt szerzett katonai hecsületét.¹¹⁰ Az eseménytelen ostrom így csak folyt tovább, és a fegyelem egyre inkább meglazult az ostromló se-regekben. A fegyelemre jellemző, hogy augusztus folyamán Szuhay Mátyás, aki ekkor a vár alatti lovasság parancsnoka volt, összeszó-lalkozott a melléje küldött hajduság parancsnokával, Kis Andrással és a végén a hadi regulát megsértve alaposan összevagdalták egymást, annyira, hogy utána mind a kettő fekdüni volt kénytelen.¹¹¹

Nem vezetett eredményre a többi császári kézen maradt vár ostroma sem. Rendes ostrom nem is volt másutt, csak Szendrónél, a többi váraknál inkább csak „vigyázás” volt. Szádvárt, Szepesvárt vármegyei hadak őrizték, és ezektől nem lehetett sokat várni. Ezek főleg lovasok voltak, a gyalogosok hiányoztak a rendszeres ostromhoz. Ezek nélkül még csak körülzárni sem lehetett tökéletesen a várakat.¹¹²

Rákóczy híveinek legtöbb gondot a császári várak közül Murány okozta. Murány várából Wesselényi emberei június és július folyamán is zavartalanul portyáztak a környező vidéken. Liptó vármegye volt azzal megbízva, hogy Murányra vigyázzon, azonban nem nagy eredménnyel tették ezt, pedig még gyalogosokat is kaptak az árvai kapitánytól.¹¹³ Július végén Rákóczy Illésházy Gáspárt bízta meg, hogy melléje adott csapatokkal és saját bandériumával zárja körül Murányt. E parancsot azonban Illésházy augusztusban már nem tudta végrehajtani.

A tartalékhadsereg több mint két hónap alatt még csak egy várat sem tudott elfoglalni. Ha az okát keressük ennek az eredménytelenségnek, szólnunk kell a tartalékhadsereg vezetéséről és katonanyagáról.

A visszamaradt seregek főparancsnokává Rákóczy májusban Reöthy Orbánt nevezte ki. Reöthy megérdemelte a bizalmat. 1644-ben két ízben is bebizonyította, hogy Rákóczy egyik legjobb, legtehetségesebb katonája. Ő biztosította 1644 februárjában Rákóczy felvonulását, nyáron pedig Kassa védelménél tünt ki. 1645-ben azonban már beteg ember volt és így nem volt alkalmas a fővezérletre.

¹⁰⁹ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 1.

¹¹⁰ Vadas I. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 2.

¹¹¹ Lorántffy Zs. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 10.

¹¹² Geörgy J. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 10.

¹¹³ Baán J. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júl. 11.

1645-ben többfelé folyó hadműveleteket kellett volna irányítania, távoli várak őrségét ellenőrizni, kézben tartani. Ehhez nagy mozgékonyaságra lett volna szükség, és ezt már nem lehetett Reöthy Orbántól várni. 1645 tavaszán betegsége miatt Rákóczy visszaengedte Erdélybe, ahol némileg rendbe jött. Egészsége azonban csak július elejéig tartott. Ekkor szélütés érte, és kevés remény volt arra, hogy megmarad.¹¹⁴ Július végére azonban mégis annyira összeszedte magát, hogy újból intézkedni tudott. Betegsége ellenére kivítette magát a Kassa közelében lévő hámorokba és ellenőrizte az ágyúgolyók csinálását.¹¹⁵ Egészen azonban már nem tudott meggyógyulni. Ezért Lorántffy Zsuzsanna augusztus közepén Csernel Györgyöt rendelte mellé segítségnek.¹¹⁶ Reöthy tehát nem tudta összefogni a szerteszét levő fejedelmi hadakat és így az egyes kapitányok magukra voltak hagyva. Reöthy Orbán betegsége miatt „tartalékhadsereg” nem jött létre, hanem a kis önálló hadak szétszórva maradtak a 13 vármegye területén mindenféle központi irányítás és ellenőrzés nélkül.

Pedig nagy szükség lett volna irányításra és ellenőrzésre. A tartalékban maradt seregek a gyengébb minőségűek közül kerültek ki, és parancsnokaik, kapitányaik sem rendelkeztek sok haditapasztalattal. A zsoldosok, erdélyi hadak Rákóczyval mentek, a 13 vármegye területén a várőrségeken kívül elsősorban a 13 megye felkelői maradtak. E megyék hadai már 1644-ben is kiténtek fegyelmetlenségükkel és megbízhatatlanságukkal. 1645-ben sem javítottak hírvényükön. Hamar „megunatkoztak” a vármegyei katonák és haza oszlottak, tekintet nélkül arra, hogy elvégezték-e már a rájuk bízott feladatot, vagy sem. Ez általános betegsége volt a vármegyei seregeknek, de különösen könnyen következhetett be olyan esetekben, amikor az otthon csak néhány mérföldre volt a tábortól. Már pedig ez volt a helyzet 1645-ben a várakat körülzáró seregeknél. Augusztusban már egyik vár alatt sem voltak olyan létszámmal, mint ahogy I. Rákóczy György elrendelte. Ebben azonban a szökéseken kívül nagy szerepe volt az ismét felerősödő pestisnek is.

1644/45 telén a pestis erősen pusztított a Felvidéken, de a tavasz folyamán elcsendesedett. Nem szűnt azonban meg, és júliusban ismét teljes erőre kapott. Pusztítása akkor még nagyobb volt, mint télen. Kassán pl. naponta 16–17 embert temettek el.¹¹⁷ A járvány akadályozta a hadakozást, de megbénította a kereskedelmet is, elsősorban Lengyelország felé. Ennek következtében jelentékenyen csökkentek a

¹¹⁴ Kun Gy. levele. Országos Levéltár. Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júli. 11.

¹¹⁵ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamara 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 14.

¹¹⁶ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. júli. 29.

¹¹⁷ Reöthy O. levele. Országos Levéltár. Kamarai 1. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 1.

kamarai bevételek is, melyeknek nagy részét a vámok tették ki. Szemere Pál kamarás augusztusban kénytelen volt jelenteni, hogy több pénz nincs és a pestis miatt további összegekre Rákóczy ne is számíthasson a kamarától.¹¹⁸ Rákóczyt ez érzékenyen érintette, mivel 1645-ben a hadviselés költségeinek jelentős részét a székesi kamarára hárította.

1645 nyarán tehát a helyzet Kassa környékén, a 7 vármegyében nem volt megnyugtató, azonban ennek inkább belső okai voltak, semmint a lengyel és a török veszély. Augusztusban viszont valóban támadás érte e területeket — a császáriak részéről.

Lipót Vilmos 8000 főnyi seregével még augusztusban sem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy a svédek ellen vonuljon és megkísérelje Brünn felmentését. Július végén nem sikerült Rákóczy elleni támadása, és miután Rákóczy átkelt a Morván, többé nem is lehetett reménye arra, hogy Torstensontól elkülönítve tudja megtámadni. A császári fővezér ezután is Rákóczyra akart csapást mérni, de mivel már nem merte megtámadni főserégét, elhatározta, hogy Rákóczy keleti birtokait fenyegeti majd. Ezért Lipót Vilmos augusztus 7. körül Puchaim generálist a Pozsony körüli hadak egy részével kelet felé küldte. Puchaim feladata elsősorban Szendrő felmentése lett, de még fontosabb volt ennél a 7 vármegye veszélyeztetése. A császáriak ezzel kívánták Rákóczyt rábírní arra, hogy békét kössön, vagy pedig, hogy visszatérjen a fenyegetett megyék védelmére.

Augusztus 8-án, Puchaim indulásával egyidejűleg előzetes megegyezés jött létre III. Ferdinánd és I. Rákóczy György között.¹¹⁹ A harcok azonban nem érték azonnal véget. Puchaim folytatta előnyomulását. Útját megkönnyítették a császári kézen maradt várak őrségei. A murányiak pl. augusztus 10-én még Rozsnyó városára is ráparancsoltak, hogy gondoskodjon élelelről Puchaim hada számára.¹²⁰ Puchaim augusztus 15. körül érkezhett Fülekre. Fülekről erősítéseket kért, elsősorban könnyű lovasokat, 6 vagy 700-at. Hírei szerint a közelében Rákóczynak 2200 katonája volt, 800 Jósvánál, a többiek Szendrőnél.¹²¹ Jósva körül Petki István serege lehetett, akit Rákóczy nem sokkal korábban küldött haza Holicstól. Most Petki volt megbízva azzal, hogy Szendrő ostromát fedezze. Azonban nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy szembe szálljon Puchaimmal. Éppen ezért augusztus 17-én, amikor már Rozsnyónál volt, utasításokat kért, hogy szükség esetén merre vonuljon vissza, Kassának-e, vagy Ónod felé.¹²² Petki aggodalmai indokoltak

¹¹⁸ Szemere P. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 8.

¹¹⁹ Egyezmény III. Ferdinánd és I. Rákóczy György között. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Rákóczy György iratai. 1645. aug. 8.

¹²⁰ Móré I. levele. Történelmi Tár. 1885.

¹²¹ Puchaim levele. Országos Levéltár. Batthyány I. t. 1645. aug. 15.

¹²² Petki I. levele. Országos Levéltár. Kamarai I. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 17.

bizonyultak. Puchaim augusztus 17-én Fülekről teljes hadával folytatta útját. Hada nemigen lehetett több 3000 főnél, de ezt az erőt Petki serege már semmiesetre sem állíthatta meg.

Most lett volna szükség a tartalékokban maradt seregek koncentrálására, a rendelkezésre álló erők egységes vezetésére. A koncentrálás elmaradt, az egységes vezetés azonban részben megvalósult. Reöthy Orbán helyett Lorántffy Zsuzsánna vette kezébe az irányítást. A fejedelemszöveg ekkor Tokajban tartózkodott és innén intézkedett. Az 1644-es év gyakorlatának megfelelően a várakat erősítette meg. A gyalogyságot elrendelte Szendrő alól és szétosztotta a várakba. Elrendelte a tiszai átkelőhelyek őrzését is.¹²³ Szendrőnél egyelőre blokározó lovas hadat hagyott hátra, amely azonban később a Hernád és Tarca vidékére vonult vissza Puchaim elől.¹²⁴ Lorántffy Zsuzsánna is célszerűbbnek látta, ha elhagyja Tokajt és augusztus 20-án már Váradról intézkedett.

Puchaimnak tehát sikerült Szendrő felmentése, azonban ennek már nem volt nagyobb jelentősége, mert közben megtörtént a fegyverszüneti egyezmények kicserélése, véget ért az ellenségeskedés a fejedelmi hadak és a császáriak között.

Rákóczy hadai Brünnél. A fejedelmi seregek visszavonulása

Rákóczy megbékülése a császárral Torstensonra igen nehéz helyzetbe hozta. Sok haszna eddig sem volt a fejedelmi hadakból, de jelenlétük mégis távol tartotta a császáriakat Brünnötől. Ha Rákóczy elvonul a fegyverszüneti egyezmény életbelépése után, Torstenson számára sem maradt más hátra, mint hogy elvonuljon, Brünn alól 3 és fél hónapi sikertelen ostrom után. Az ostrom ugyanis augusztus elején sem jutott előbbre. Rákóczy ágyúi ugyan serényen dolgoztak, de nem sikerült a falakon nagyobb rést ütni. Igaz, hogy nehéz volt már az ostromlottak helyzete is. Elsősorban az élelem és a lőpor hiánya aggasztotta őket. Augusztus elején néhány napon át már annyi lőpor sem volt a várban, hogy az ostromlók ágyútüzét viszonzni tudták volna. Ekkor azonban, augusztus 8-án 81 dragonyos ismét áttört az ostromzáron és lőport hozott a várba. Így még egy időre lehetővé vált a város védelme.

Az idő pedig változatlanul a császáriak szövetségese volt. Hiába arattak a franciák augusztus 3-án Condé vezetésével Allerheimnél nagy győzelmet a bajorok felett, ennek már nem lehetett semmi hatása sem Brünn ostromára. Itt csak Rákóczy seregeinek elvonulása előtt lehetett a svédeknek még eredményt elérni. Éppen ezért Torstenson augusztus 15-ét jelölte ki az utolsó roham napjául. Erre minden erőt mozgósított

¹²³ Szuhay M. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 19.

¹²⁴ Szemere P. levele. Országos Levéltár. Kamarai l. t. Archivum familiae Rákóczi de Felső Vadász. 1645. aug. 25.

és még Rákócztyól is újabb segítséget kapott. A fejedelem újabb ágyúkat küldött Brünn alá és székely gyalogosokat, akik részt is vettek a nagy rohamban. Brünni forrás szerint e rohamnál 26 zászlóalja fejedelmi gyalog szerepelt, akik három különböző helyen rohamozták a falakat.¹²⁵ Ez kb. 1300—1500 katonát jelenthetett. A roham azonban nem ért el sikert. Utána két óras fegyverszünet jött létre a halottak eltemetésére, majd 17-én megkezdődött az ostromló ágyúk leszerelése. 18-án elvonultak a magyarok a vár alól, 20-án pedig megkezdődött a svédek kivonása is az ostromárkókból. A svédek teljes elvonulása augusztus 23-án következett be Brünn alól.

A fejedelmi hadak utolsó fegyverténye volt a Brünn elleni rohamban való részvétel. Három napra rá megtörtént a fegyverszüneti egyezmények kicserélése és ezzel véget ért I. Rákóczy György másfél éves háborúja.¹²⁶ Lipót Vilmos visszarendelte Puchaimot Szendrőtől, Rákóczynak pedig el kellett a svédektől válni és megindulhatott hazafelé.

A magyar hadak elindulása előtt búcsúzóul I. Rákóczy György találkozott Torstensonnal a Dyje menti Lednicenél (Eisgrub).¹²⁷

Rákóczy a török fenyegetődésével indokolta meg fegyverszünetét, de biztosította Torstensont afelől, hogy amíg nem jön létre végleges béke a császáriakkal, Kassa közelében fog várakozni fegyverrel kezében. Amennyiben a császáriak nem tartják meg a megállapodást, ismét támadni fog.¹²⁸ Ez ígérelt nyilván Rákóczy sem gondolta komolyan, de a svédek sem számoltak vele.

Augusztus 21-én azután megindultak hazafelé a hadak. I. Rákóczy György még augusztus elején elkészítette visszavonulási tervét. E szerint a visszavonulás három oszlopban történt volna, a Vág és a Garam völgyén át, illetve a déli végek mellett.¹²⁹ A helyzet augusztus közepére azonban Puchaim támadása miatt megváltozott és így augusztus végén Rákóczy seregei együtt, egy oszlopban vonultak vissza. A végek mellett haladtak el Útvonaluk Holics—Szenice—Szomolyán—Nagyszombat—Galgóc—Verebély—Léva—Palánk—Szécsény és Losonc volt. Losoncra szeptember 2-án érkeztek. A visszavonulás tehát igen gyors volt, és dezorganizálta a seregeket. Lórántffy Zsuzsánna rosszalta is a nagy gyorsaságot, féltette a Rákóczy-birtokokat a visszafelé özönlő katonáktól.¹³⁰ I. Rákóczy György intézkedett is birtokainak védelmére: birtokaira falvanként 3—4 katonát rendelt és csapatokat küldött a szőlőhegyekre is.¹³¹

Losoncon Rákóczy elvált seregeitől, előre sietett Tokajra, feleségéhez. A seregek továbbvezetését, illetve szétbocsátását Keményre bízta.

¹²⁵ Koller, 1845. 78—79. o.

¹²⁶ Eszterházy M. levele. Országos Levéltár. Bat. hiány 1. t. 1645. aug. 19.

¹²⁷ Kemény: Önéletírása, 455—457. o.

¹²⁸ Dudik, 1874. 196—197. o.

¹²⁹ Török-magyarokori Állami Okmánytár. III. 361—362. o.

¹³⁰ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 356. o.

¹³¹ Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése. 355. o.

Rákóczy nem fizette ki a katonák hátralékos zsoldját és ezért [Kemény attól félt, hogy nem mennek olyan könnyen szét, hanem fellázadnak. Keménynek azonban végül sikerült a hálátlan feladatot végrehajtania: a seregeket külön-külön bocsátotta el, és azok szívesen oszlottak szét, mert „a hadak is megunatkoztak, fáradtak, az nyugalmat kívánák”.¹³² Szeptember közepére valamennyi katona hazakerült és Rákóczy nem rendelkezett többé hadsereggel. Csupán a várak őrsegei maradtak fegyverben.

Igy ért véget az 1644/45-ös hadjárat. A békét ugyan csak egy év múlva kötötték meg Linzben, de több ellenségeskedésre már nem került sor. A hadjáratból Erdély, a magyar függetlenség és szabadság bástyája megerősödve került ki. I. Rákóczy György haláláig a 7 vármegye és Kassa ismét Erdélyhez került és megnövekedtek a Rákóczy-birtokok is.

Az 1644/45-ös hadjáratot követő linzi béke egy időre ismét biztosította a magyar rendek beleszólását a királyi Magyarország kormányzatába és előrehaladást jelentett vallási téren is. Eredményében tehát a hadjárat sikeres volt, egy időre ismét visszaszorította a Habsburg hatalmat és megerősítette Erdélyt, esetleges későbbi küzdelmek bázisát. Katonailag azonban már kevésbé volt sikeres a hadjárat. Másfél év alatt csak egyszer érte a császáriakat nagyobb vereség, 1644 nyarán, és ekkor is az északkelet-magyarországi parasztok győztek, nem pedig a fejedelmi hadak. Pedig a fejedelmi hadsereg létszámra igen tekintélyes volt, mindig jóval nagyobb, mint az ellenséges had. I. Rákóczy György azonban nem tudta kihasználni hadseregének számbeli túlsúlyát, sem pedig azt az előnyt, amit seregeinek könnyűlovas jellege adott a nehezen mozgó császáriak felett.

Az 1644/45-ös hadjárat katonai sikertelenségének oka elsősorban a magyar hadsereg igen gyenge vezetése volt. I. Rákóczy György egészen gyenge hadvezérnek bizonyult, és ugyanakkor nem engedte meg, hogy tehetségesebb alvezérei vegyék kezükbe az irányítást. Rossz volt a helyzetmegítélése, mindig csak a pillanatnyi helyzetet vette figyelembe, hiányoztak az átfogó hadvezéri elgondolásai, és egyáltalán nem volt merész, nem mert kockáztatni. Óvatos volt állandóan, és óvatossága minden nagyobb akció akadályává vált. Ő volt az oka, hogy a hadjárat során a fejedelmi hadak oly keveset kezdeményeztek, hogy többnyire csak az ellenség hadmozdulatait követték. Bátorabb, elgondolásokban gazdagabb hadvezetéssel 1644/45-ben sokkal nagyobb sikereket lehetett volna elérni.

Az európai helyzet nagy lehetőségeket nyújtott I. Rákóczy György számára. A fejedelem, mint államférfi felismerte ezt, és megindította a hadjáratot. Azonban I. Rákóczy György, a katona már nem tudta kihasználni a kedvező helyzetet. Igaz, hogy 1644-ben becsapták a

¹³² Kemény: Önéletírása 459–460. o.

svédek, azonban még így is a császári hadsereg jelentős részét lekötötték a nyugaton folyó harcok az 1644-es évben is, 1645-ben pedig Torsenson győzelmes hadjárata egészen rendkívüli alkalmat nyújtott a magyar szabadságharc számára. Rákóczy elmulasztotta ezt az alkalmat. Hiába győzött szövetségese, nyert ütközetekkel nem tudta Torsenson győzelmét döntő diadallá tenni.

I. Rákóczy György békekötésével ugyanazt az eredményt érte el, mint Bethlen Gábor. Azonban Bethlen szövetségeseitől elhagyva csikarta ki II. Ferdinándtól az előnyös békefeltételeket, I. Rákóczy György pedig annak fejében jutott ezekhez a feltételekhez, hogy elhagyta győztes szövetségeseit.